

Savaş Yıllarında Anadolu Rumlarının Yaşadığı İkilem (1919–1922)

Taner Bilgin*

Özet

Milli Mücadelenin yaşandığı 1919–1922 yıllarında Türk milletini en fazla uğraştıran devlet hiç şüphesiz Yunanistan olmuştur. Küçük bir devlet olan Yunanistan'ın geniş Anadolu coğrafyasında söz sahibi olabilmesi için nüfus olarak kendisinden fazla olan Türk milletini savaşta bertaraf etmesi gerekiyordu. Ancak Anadolu'daki Yerli Rum halkın desteğini almadan bunu başarabilmesi mümkün değildi. Bu nedenle Milli Mücadele döneminde Yunanlılar, Türkler karşısında gerekli olan asker ihtiyacını büyük ölçüde Anadolu'da ki yerli Rumlardan sağlamaya çalışmıştır. Anadolu'daki yerli Rumların bir kısmı Türklere karşı Yunan ordusunun yanında yer alırken bir kısmı da yüzyıllardır aynı coğrafyada beraberce yaşadığı komşularına karşı savaşmamakta direnmiştir. Bu çalışmada Milli Mücadele ve sonrasında Anadolu'nun yerli Rumlarının yaşadığı sıkıntılar ve Türklerle aralarındaki iyi ilişkiler anlatılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu Rumları, Yerli Rumlar, Gayrimüslim, Türk Rum ilişkileri, Mübadele, Milli Mücadele, İzmir'in işgali.

The Dilemma of Greeks in the Years of War (1919–1922)

Abstract

Greece doubtlessly was the leading country that caused trouble to the Ottoman Empire during the period 1919-1922 when the National Campaign continued. Greece, a small country, had to defeat the Turkish Nation whose population was more than the Greek in the war in order to have a say in the Anatolian territory. However, it is impossible to achieve this without having the support of the Greek in Anatolia. Therefore, Greece tried to supply soldiers from the Greek living in Anatolia considerably during the National Campaign. Whereas some of the Greek in Anatolia took place on the side of

* Yrd. Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, taner.bilgin@bilecik.edu.tr, (Makale gönderim tarihi: 2016-03-03, makale kabul tarihi: 2016-03-24).

Greek Troops against the Turkish Troops, some others resisted not to fight against their neighbors with whom they lived together for centuries. This study handles the difficulty that the Greek in Anatolia had and good relationships that they established with the Turkish.

Keywords: The Anatolian Greek, The local Grek, Non-moslem, Turco-Greek Relations, Population Exchange, National Struggle, The Occupation of Izmir.

Giriş

Yüzyıllardır aynı coğrafyada yaşayan Türkler ve Rumların uzun bir tarihsel birlikteliği vardır.¹ İstanbul'u fethederek Ayasofya'ya giren Fatih, burada bulunan Patriğe "Ben Sultan Mehmet; sana ve arkadaşlarına ve bütün halka söylüyorum ki bugünden itibaren artık ne hayatınız ne de hürriyetiniz hususunda benim gazabımdan korkmayınız" diyerek güvence vermiştir. Ayrıca yayınladığı bir fermanla da İstanbul'dan kaçan insanların geri dönerek eski yaşamlarına devam edebileceklerini ve haklarının garanti altında olduğunu beyan etmiştir. İstanbul'un fethinin ilk gününde gerçekleşen bu müsamaha daha sonra da devam etmiştir.²

İstanbul'un fethinden 19. yüzyılın ortalarına kadar Rum halkı, Osmanlı egemenliği altında devletin sosyo-ekonomik hayatında, siyasi yaşamında önemli görevler üstlenerek aynı kadere ortak olmuştur.³

¹ Salih İnci, "Türk-Yunan Siyasi İlişkilerinde Azınlıkların Dini Kurumları Meselesi (Patrikhane Örneği)," *Balkan Araştırmaları Dergisi*, 1/2 (2010), 64. Aslında Osmanlı Devletinin daha kuruluş safhasında bile Gayrimüslimlerle iyi ilişkilerin kurulduğu söylenebilir. Halim Demiryürek, *Ertuğrul Sancağı (1900-1918)*, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları, Bilecik, 2015. s.150.

² Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH. EUM. AYŞ., 72/21; *Arşiv Belgelerine Göre Balkanlarda ve Anadolu'da Yunan Mezalimi*, 1, Ankara 1995, 6-8.

³ Osmanlı hâkimiyetinde yaşayan Ermeni ve Musevilerle kıyaslandığında onlardan daha üstün ve korunmada öncelikli bir millet olarak kabul edilen Rumlar, Osmanlı Devleti içerisinde oldukça iyi bir konumdaydılar. Bkz. Hakan Uzun, "1919-1950 Yılları Arasında Türkiye- Yunanistan İlişkileri", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5/2, Ankara 2004, 36. Osmanlı İmparatorluğu, kullandığı diplomatik lisanında diğer milletleri yüceltmiş Grek'e de İyon'a izafeten Yunan, Halkına da Roma'dan gelen anlamında Rum demiştir. Bkz. Oğuz Kalelioğlu, "Türk Yunan İlişkileri ve Megali İdea", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 41, Mayıs 2008,

Ancak Fransız ihtilali sonrası hız kazanan milliyetçilik akımının da etkisiyle Rumların isyan etmesi ve 1829 yılında Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması⁴ Türk ve Rum halkı arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir. I. Dünya Harbi sonrasında ise bu iki millet arasındaki birliktelikte yaşama kültürü yerini büyük oranda düşmanlığa bırakmıştır. Nitekim Osmanlı himayesinde yaşayan Anadolu'nun yerli Rumlarının büyük bir kısmının aynı ırka mensup oldukları Yunan ordusu ile isteyerek veya istemeyerek birliktelikte hareket etmesi ve Anadolu'nun işgalinde yer alması bu düşmanlığın ana sebebinin oluşturmaktadır.

Coğrafyanın komşu yaptığı, tarihin düşman kıldığı bu iki ülkenin tarihçileri⁵ bugüne kadar kendi tarih literatüründe iki milletin 1919–1922 yıllarında birbirine karşı yapmış olduğu üzücü olayları sıkça işlemiştir. Ancak beş asra yakın bir süre birliktelikte yaşayan, aynı kültürü paylaşan, birçok ortak noktası bulunan Türk ve Rum halkının Milli Mücadele yıllarındaki birlikteliği ve iyi ilişkileri pek işlenmemiştir. Aslına bakacak olursak devletlerinin almış olduğu kararlar neticesinde, bu iki halk arasında düşmanlık tohumları atılmıştı. Muhtemeldir ki ne Anadolu Rumları, ne de Türkler en temel hak olan insanın yaşama hakkını gasp etmek istemezdi. Ancak savaş zamanları, devlet kontrolünün çoğunlukla olmadığı dönemlerdir. Bu dönemlerde Çeteler, eşkiyalar, hapisane kaçkınları, hırsızlar ve katiller serbest bir hareket alanı bulurlar. Bunlar her millettten her dinden olabilir. Herhangi bir dili konuşabilirler. Bu durumu yine de bütüne mal etmek doğru değildir.⁶

Şimdi yüzyıllardır Türklerle, Anadolu'da aynı şehirde, aynı kasabada, aynı mahallede komşuluk yapan, birliktelikte dostça yaşayan, Anadolu Rumlarının Milli Mücadele yıllarında yaşadığı sıkıntıları, "*Yunanlılara*

106; Ali Güler, *Dünden Bugüne Yunan-Rum Terörü*, Emre Yayınları, İstanbul 2003, 23-29.

⁴ Nikos Svoronos, *Çağdaş Helen Tarihine Bakış*, Çev. Panayot Abacı, Belge Yay., İstanbul 1988, 41-46; Kürşat Kurtulgan, "Milli Mücadele Döneminde Anadolu'da Azınlıkların Nüfus Hareketleri", *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30 (2010), 27; Cengiz Mutlu, "Balkan Savaşları'ndan Lozan Konferansı'na Osmanlı Devleti'nde Rum Sürgünleri ve Göçleri", *History Studies: International Journal of History*, 4/2 (July 2012), 258.

⁵ Kalelioğlu, *a.g.m.*, 106.

⁶ Herkül Milas, *Göç Rumların Anadolu'dan Mecburi Ayrılışı (1919-1923)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, 16.

hareket etmemek” adına gösterdiği çabayı, ancak bütün bu çabaya rağmen kendi vatanları olan Anadolu’yu nasıl terk etmek zorunda kaldığını sırayla açıklamaya çalışalım.

Anadolu’da Türk ve Rum halkı Arasındaki İlişkilerin Bozulması

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti değişik etnik grupları bünyesinde barındırıyordu. Bunlar arasında en ayrıcalıklı olanı ise hiç şüphesiz Rumlardı.⁷ Yüzyıllardır aynı coğrafyada birlikte yaşamının neticesinde Türkler ile Rumlar bir bakıma et ve kemik gibi bütünleşmişti. Gündelik hayatlarında birçok ortak kültürü paylaşıyor, aynı dili konuşuyor, benzer yemekleri yiyor, benzer kıyafetleri giyiyordu. Özetle bu iki millet iç içe geçmişti. Dolayısıyla birbirinden etkileşim üst düzeydeydi. Ancak Yunanistan’ın 19. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı aleyhine uygulamış olduğu yayılma politikası doğal olarak Osmanlı himayesinde yaşayan Anadolu Rumlarını da olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Nitekim 20. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Devleti, Anadolu Rumları da dahil olmak üzere kendi himayesinde yaşayan azınlıklar için bazı önlemler almak mecburiyetinde kaldı.

Osmanlı Devleti’nin bu konuda aldığı ilk önlem, askerlik yükümlülüğünün bütün Osmanlı vatandaşları için zorunlu tutulmasına dair kanunun çıkarılmasıydı. Daha önce Gayrimüslimler belli bir bedel karşılığında askerlikten muaf olurken artık bu haktan faydalanamayacaktı.⁸ Bu kanunun Meclis-i Mebusan’da görüşülmesi sırasında söz alan Kozmide Efendi, Ohannes Varteks Efendi ve Yorgo Boşo Efendi gibi mebuslar, Gayrimüslimlerin askere alınmalarını *“Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasında eşitlik fikrini yerleştirmek için askerlik yapmak şarttır”* gibi sözlerle olumlu karşılamışlardı. Ancak sonuç hiç de öyle olmadı. Çünkü askerlik yapmak istemeyen binlerce Rum genci, firar ederek Yunanistan’a kaçmıştı. Sadece Edirne vilayetinden kaçan firarilerin sayısı 12 bin kişiye ulaşmıştı. Elbetteki firar olayları sadece Edirne ile sınırlı değildi. Anadolu’nun birçok yerinde yaşayan Rumlar askere gitmemek için bu yola başvuruyordu. Bunun yanında harp sırasında Rumların katledileceği şeklindeki

⁷ Türkiye’deki Rumların sahip oldukları imkânlar ve yaşadıkları refahı anlatan Cemiyet-i Akvam Raporu için bkz. BOA, DH. EUM. AYŞ., 72/21.

⁸ Ufuk Gülsoy, *Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni*, Simurg Yay., İstanbul 2000, 129.

haberlerin çıkması ise Anadolu Rumlarını iyice telaşa sürüklemiş ve Anadolu'nun kimi Rum kasabaları tamamen boşaltılmıştı. Mesela 800 haneli Küçükköy ve Ayvalık Rumları göç etmek istemiş ancak Ayvalık kaymakamının Rumları ikna etmesi üzerine Rumlar bu düşüncelerinden vazgeçmişti.

Bandırma, Erdek, Kirmastı ve Mihaliççik civarındaki Rumlar da göç teşebbüsünde bulunmuş ve bunlardan Bandırma ve Erdek Rumları hükümetin telkinleriyle geri dönmüşlerse de, Kirmastı ve Mihaliççik civarındaki bazı köylerden yola çıkanlar ikna edilememişti. Bu sırada Nazilli, Aydın, Söke ve Tire civarında yaşayan Rumlar arasında da göç hareketleri görülmüştü. Fakat bir nasihat heyetiyle birlikte Nazilli'ye kadar giden Talat Beyin bölge Rumlarını teskin etmesi sayesinde göçler durdurulabiliyordu.⁹ Bütün bu çabalara rağmen Birinci Dünya Savaşı sırasında Anadolu'daki birçok yerli Rum askere gitmek istememiş ve Yunanistan'a, Adalara ve Avrupa'nın değişik ülkelerine kaçmışlardır. Talat Paşa'ya ait olduğu belirtilen bir not defterine göre, 163.975 Rum askerlik sebebiyle Yunanistan'a firar etmişti.¹⁰ Dolayısıyla Osmanlı Devletinin savaş öncesinde kendisine karşı Anadolu Rumlarından gelecek tehlikelere karşı almaya çalıştığı bu önlem Rumların Anadolu'yu terk etmesine neden olmuştu.

Osmanlı Devletinin Dünya Harbi sırasında aldığı diğer bir önlem ise Anadolu Rumlarını daha güvenli bölgelere sevk etmektir.¹¹ Bundaki amaç boğazların güvenliğini sağlamak ve İtilaf Devletlerinin çıkarma yapabileceği yerleri kontrol altında tutabilmektir. Bu düşünceyle hükümet; Marmara, Ege, Karadeniz ve İç Anadolu bölgelerinde Rum halkının bir kısmını daha güvenli yerlere sevke tabi tuttu. Aslında Osmanlı Devletinin almış olduğu bu karar tüm sahil kesimlerindeki Rumların sevki manasına gelmiyordu. Ancak Harbin sonlarına doğru Yunanistan'ın savaşa girmesiyle birlikte Osmanlı Devleti, yapılmakta olan tehciri daha da genişletti.¹² Elbette ki bu durum bölgede yaşayan Anadolu Rumlarını oldukça rahatsız edecekti. Zira Rumlar yüzyıllardır

⁹ Mehmet Yılmaz, "Balkan Savaşı'ndan Sonra Türkiye'den Yunanistan'a Rum Göçleri", *Selçuk Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 10 (2001), 19-29.

¹⁰ Mutlu, *a.g.e.*, 265.

¹¹ BOA, DH. EUM. AYŞ., 72/21.

¹² Mutlu, *a.g.e.*, 264-265.

yaşadığı kasabalarını, evlerini terk etmek ve bütün mal varlıklarını geride bırakmak istemiyorlardı. Ancak sonuç değişmemiş, birçok Rum sevke tabi tutulmuş ve Rumlardan boşalan yerlere Türkler yerleştirilmişti. Bu olay doğal olarak Anadolu Rumları ile Türk halkının arasının açılmasına sebep olmuştu.

Zira Osmanlı Devleti 18 Ekim 1918’de yayımladığı bir emirle savaş hali nedeniyle bir bölgeden diğer bir bölgeye sevk edilen insanların eski yerlerine geri dönmelerini kararlaştırdı. Böylelikle harp sırasında evlerini, topraklarını geride bırakmak durumunda kalan birçok Rum eski yaşadığı topraklara yeniden yerleşmek için yola koyuldu.¹³ Ancak eski yerleşim bölgelerine geldiklerinde Türklerin kendi Emlaklarında oturduğunu gördüler. Bu durum karşısında Rumlar, eski emlaklerinin kendilerine iade edilmesi için mahkeme yoluna başvurdu. Türklerle Rumlar arasında davalara konu olan bu mesele mahkemelerde alınan kararlar gereği başlangıçta Rumların aleyhinde sonuçlanmış, ancak Batı Anadolu’nun Yunanistan tarafından işgal edilmesi sonrasında, hem seferberlik dolayısıyla askerlik hizmetinden kaçan Rumlar hem de harp dolayısıyla Anadolu’nun değişik şehirlerine sevk ettirilen Rumlar eski yerleşim yerlerine geri yerleşmişti. Fakat bu sefer de Batı Anadolu’da yaşayan binlerce Türk tıpkı Anadolu Rumları gibi evlerini terk ederek Yunan işgali altında olmayan şehirlere göç etmek zorunda kaldı.¹⁴ Yaşanan bu olaylar ne Türk halkının ne de yerli Rumların kabahati idi. Ancak Yunanistan ve Osmanlı Devleti’nin almış olduğu kararlar yüzünden iki millet arasındaki dostluk yerini ister istemez düşmanlığa bırakmıştı.¹⁵

¹³ Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE), İSH, 146/21/21-1.

¹⁴ Mutlu, *a.g.e.*, 267-268.

¹⁵ Osmanlı Devletinin Anadolu Rumlara yönelik 1916’da başlayan bu zorunlu yer değiştirme uygulamasının devlet açısından büyük ölçüde amacına ulaştığı söylenebilir. Nitekim Doğu Anadolu’da gerçekleşen Ermeni isyanlarının bölgeye yönelik Rus işgalini kolaylaştırdığı düşünülürse benzer bir Rum isyanının ve işbirliğinin önüne geçilerek en azından savaş boyunca Batı Anadolu, Marmara, Akdeniz ve Karadeniz bölgelerine yönelik benzer bir İtilaf gücünün işgali engellenmişti. Devletin bu uygulaması takdir edilir ki kendi güvenliği açısından elzemdi. Ancak olan yine bölgede yüzyıllardır birlikte yaşayan Türk ve Rum halkına olmuştu. Anadolu’nun Rum ve Türk halkı ister istemez birbirine düşmanlık beslemeye başlamıştı. Mustafa Özdemir, “I. Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Devleti Tarafından Gerçekleştirilen Rum Tehciri,” *ÇTTAD*, 6/14, (Bahar 2007), 39.

Yunanistan, Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru, İtilaf grubunda yer aldı ve savaşın galibiyetle sonuçlanmasıyla birlikte topraklarını genişletmek için harekete geçti.¹⁶ Büyük idealarını gerçekleştirme hayalinde olan Yunanistan, Paris Konferansı sonrası aldığı izinle Batı Anadolu'yu işgale başladı.¹⁷ Osmanlı Devletinin daha önce küçük bir eyaleti olan Yunanistan'ın ve Anadolu Rumlarının böyle bir cüretkârlığı göstermesi Türkler tarafından kabul edilebilir değildi. Osmanlı Devletinin, daha önce Gayrimüslimler için uyguladığı zorunlu askerlik ve Anadolu'nun iç bölgelerine sevk işlemi, zaten Anadolu'daki Rum ve Türk halkının ilişkilerini zedelemişti. Anadolu Rumlarının Yunan ordusunda yer almaya başlaması ise Türk halkının tepkisini iyiden iyiye artırdı.

Yunanistan'ın Büyük İdeasını¹⁸ gerçekleştirmesi, Anadolu'da başlayan Milli Mücadele hareketinin son bulmasına bağlıydı. Fakat geniş Anadolu coğrafyasını kontrol edebilmek için elinde yeterli insan kaynağı mevcut değildi. Bu nedenle Yunanistan, Anadolu Rumlarını kullanma yoluna gitti ve Anadolu'nun değişik bölgelerinde yaşayan Rum halkını Yunan ordusunda Türklere karşı savaşmak için askere davet etmeye başladı. Ancak bu talep Anadolu'daki Rumların tamamı tarafından kabul görmedi.¹⁹ Dolayısıyla Yunanistan yeni yollar denemeye başladı.²⁰

¹⁶ Zafer Çakmak, "Türk Yunan Savaşları Sırasında Kıbrıs Rumlarının Tutumu", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 173, Nisan 2008, 6.

¹⁷ Uzun, *a.g.m.*, 40; Fahri Yetim, "Atatürkçü Dış Politika Bağlamında 1919-1922 Dönemi Türk Dış Politikası", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8/3, Aralık 2006, 205; İnci, *a.g.m.*, 2.

¹⁸ Megali İdea, 1787 Yılında Rus çaricesi II. Katerina ile Avusturya İmparatoru II. Jozef'in hazırladıkları ve İstanbul merkez olmak üzere yeni bir Bizans İmparatorluğu kurmayı amaçlayan Grek projesinin bir bakıma devamı niteliğindedir. Güler, *a.g.e.*, 30.

¹⁹ Yunan Hükümeti Tekfurdağı'nda bulunan otuz beş yaşına kadar olan Rumları askere sevk etmiş, ancak sevk sırasında birçoğu firar etmişti. BOA, DH. EUM. SSM., 46/8.

²⁰ BOA, DH. EUM. AYŞ., 76/25. Balkan Harbi'nden sonra mübadele edilen Rumlarla, askerlikten kaçmış olan Rumlar ve Yunanistan ve adalardan pek çok Yunanlı, kendilerine arazi ve çiftlik verileceği vaadiyle Anadolu'ya nakledilmeye başlandı. Sahipli arazilerden zorla göç ettirilen Türklerin evlerine ve çiftliklerine bu Rumlar yerleştirilmeye çalışıldı. Mustafa Turan, *Yunan Mezalimi, İzmir, Aydın, Manisa, Denizli 1919-1923*, ATAM Yay., Ankara 2006, 52.

Bu yolların başında din propagandası gelmekteydi. Özellikle Yunan toplumunda din adamları son derece etkindi.²¹ Bunun bilincinde olan Yunanistan, Anadolu'daki Ortodoks Dini liderlerin Yunanistan emellerine hizmet etmesini istedi. Nitekim Patrik vekili Doretheos, 9 Mart 1919 tarihinde Rumların Osmanlı devleti için, herhangi bir vatandaşlık yükümlülüğü bulunmadığını belirten bir açıklamada bulundu. Akabinde *"...Osmanlı tebaası olan Rumların Osmanlı devletine karşı hiçbir bağları veya vecibeleri kalmamıştır. Osmanlı devletinin, Patrikhane'ye ve cemaate tanıdığı imtiyazlara da ihtiyaç kalmamıştır..."* şeklinde ikinci bir açıklamada bulunarak Rumları din yoluyla etkisi altına almaya çalıştı.²² Ayrıca Doretheos, yayımladığı başka bir bildiriyle de Yunan ordularının Hristiyanlık adına mukaddes cihat yaptıklarını, bu nedenle Anadolu'daki Rumların da Yunan ordusuna katılmalarını istemişti. Hemen hemen bütün toplumlarda etkili olan dini argümanların Anadolu Rumlarını da etkilemesi gayet doğaldı. Dolayısıyla Yunanistan bu politikasını sürdürmeye devam etti. Dönemin etkili olan din adamlarından bir diğeri İzmir Metropoliti Hrisostomos'tu. Hrisostomos Anadolu'da yaşayan Rumları, Büyük Yunanistan Krallığı kurma yolunda yönlendirmiş ve Küçük Asya Cemiyeti aracılığıyla da yayımladığı bir bildiriyle 15–50 yaş arasındaki Rumların Yunan ordusuna katılmasını isterken buna aykırı davrananların da cezalandırılacaklarını bildirmişti.²³ Buna rağmen İzmir sokakları asker kaçaklarıyla doluydu. Bu durum karşısında Papazlar da devreye girerek Anadolu Rumlarını kiliselerde toplayıp, *"Yunanlıları siz davet ettiniz, şimdi neden yardım etmiyorsunuz?"* diyerek yardım etmeleri noktasında telkinlerde bulunuyor ve şayet askere gitmedikleri takdirde kiliseye sokulmayarak aforoz edilecekleri tehdidinde bulunuyordu.²⁴ İstanbul Rum Cemaatinin murahasaları ise Venizelos'a minnettarlıklarını bildirmiş ve Rumları Patrikhanede toplayarak, Yunan ordusu için bütün Rumların mecburi ianeye tabi tutulmalarına karar vermişti. Serveti oranında yardım vermeyen Rumlar için de kara listeler

²¹ Ulvi Keser, "Milli Mücadele Döneminde Ayrılkçı Faaliyetlerde Kilisenin Rolü Ve Hrisostomos-Hrisantos Girişimlerine Kesitsel Bir Bakış" *Turkish Studies*, 5/3 (2010), 1641.

²² İnci, a.g.m., 11; Keser, a.g.e., 1637; Zafer Çakmak, *Batı Anadolu'da (İzmir Havalisinde) Rumların Faaliyetleri (1919-1922)*, Elazığ 2004, 171-172.

²³ Keser, a.g.e., 1647-1649.

²⁴ Çakmak, a.g.e., 182.

düzenlenmişti.²⁵ Çatalca Rum metropoliti Yovakim Efendi de, arabasına Yunan bayrağı çekerek bölgedeki Rum köylerini gezmiş ve Rumların Müslümanlar aleyhine taşkınlık yapmasına neden olmuştu.²⁶ Görüldüğü üzere din adamları, Anadolu'nun yerli Rumlarına karşı dini argümanları, son derece aktif bir şekilde kullanıyordu. Hatta gerekirse zor kullanarak yerli Rumları, Yunan ordusunda savaşmaya zorluyordu.

Patrikhanenin Anadolu Rumlarını, Yunan emelleri için kullanmaya çalışması Anadolu halkının doğal olarak tepkisine yol açıyordu. Nitekim İsmail Habip Sevük gibi aydınlar da tepkilerini;

*"...Aradan dört yüz seksen beş sene geçti. Gözlerinden şükran yaşları akıtarak Fatih'in ayağına kapanan o patrikten, dört yüz seksen beş sene sonra diğer bir patrik alenen ve hayâsızca neşrettiği bir beyanname ile şimdi bütün Rumları Yunan ordusuna ianeye ve Yunan ordusuna yardıma davet ediyor. Patrik bu fedakârlığı yapmayan Rumları siyah kitaba yazacak ve bütün Elenizmus âlemine teşhir edecekmiş. Dört yüz seksen beş senelik bir zamanın bir ucundaki o patriğe yapılan muamele ile diğer ucundaki bu patriğin bize yaptığı muamele; Şüphesiz ki yalnız biz değil, cihan tarihini bile o kadar yüksek bir ulüvv-i cenabe karşı bu kadar yüksek bir hıyanet görmedi..."*²⁷

şeklinde dile getirmişti. Bu sadece aydınların tepkilerinden bir örnekti. Ancak alt tabakadaki halkın tepkileri ise ister istemez daha farklıydı. Sosyal yaşamın her alanında birlikte olduğu kapı komşusu olan yerli Rumların Anadolu'nun işgalinde Yunan ordusuna katılması elbette ki nefret ve öfkeyi artırmıştı.

Patrikhanenin bu tavrına karşın, Anadolu'daki bazı Rumlar da Milli Mücadeleyi ve milli hükümeti destekleyen beyanlar da bulunmuştu. Zira Trabzon Rumları, Ankara Heyetinden başka hiçbir heyete salâhiyet vermediklerini ifade etmişlerdi. Sinop Rum cemaati ruhani reisi Papa Yorgi ve Rum eşrafından 35 kişinin telgrafında ise;

²⁵ BOA, EUM. AYŞ., 60/1; BOA, DH. İUM. EK., 63/49; Hatice Mumyakmaz, "Hâkimiyet-i Milliyye Gazetesi'ne Göre Millî Mücadele'de Milliyet: Türkler, Kürtler, Çerkezler, Hıristiyan Türkler, Ermeniler Ve Rumlar (1920-1922)" *ÇTTAD*, 6/15 (Güz 2007), 125.

²⁶ BOA, DH. KMS., 52-4/33.

²⁷ ATASE, İSH, 973/97/97-1; Keser, *a.g.e.*, 1654.

Birtakım aracının Avrupa efkâr-ı umumiyesini etkilemek üzere patrikhaneye mensup gazetelerle birlikte yayınlar yaptıkları, külliye asıl ve esası olmayan bu yazılanların doğrudan doğruya tekbine bile hacet olmadığı, Sinop Rum cemaatinin Türklerden zulüm ve tahkir görmediği, 600 seneden beri Türklerle beraber refah, huzur, emniyet ve asayiş içinde yaşamış oldukları gibi şimdi de öyle müsterih bir hayat geçirdikleri, herkesin eşit olduğu, bir Türk'ün bir Rum'dan ayırt edilmediği, Hıristiyanların durumlarının her zamandan iyi olduğu, Hıristiyanlar hakkında çıkarılan haberleri kemâl-i nefretle reddettikleri²⁸

ifade ediliyordu. Keskin Türk Ortodoks Ruhanişi Papa Eftim²⁹ ise bir tamim yayınlayarak Ortodokslara şerre alet olmamalarını tavsiye etmişti. Papa Eftim burada, ne Fener Patrikhanesine ne de Avrupa devletlerine Anadolu Türk Ortodoks Hıristiyanları için vekâlet vermedik. TBMM Hükümetinden şikâyetimiz yoktur. İtaat edip, iyi olanı işlemekle mükellefiz diyordu.³⁰

Ayrıca Papa Eftim, Ortodoks Kiliseleri için hazırladığı tamimde şöyle diyordu:

“Anadolu’da iki kardeş, asırlardan beri yan yana yaşadık. Anadolu davasında biz Türk kardeşlerle tamamen müşterekiz. Umumî gönül birliğiyle ve pek samimî olarak, millî davamızı müdafaa ederken TBMM’nin meşru ve içimizden doğmuş hükümetimiz olduğunu bütün cihana da pek samimi olarak anlatmak zamanı gelmiştir. Umumî Anadolu Türk Ortodoks Rumları ve Hıristiyanlarını meşru davamızın müdafaaasına davet ederim. Anadolu’da yalnız Müslüman Türk ve Hıristiyan Türk vardır. Hükümetimiz bizim kurduğumuz hükümettir. Mektubun kilise

²⁸ Mumyakmaz, a.g.m., 125.

²⁹ Asıl adı “Pavlos Karhisaridis” olan Papa Eftim, (1883-1968) Yozgat’a bağlı Akmedini’nde doğar. Ankara Ticaret Okulu’nda okur, 1911’de evlenir, üçü kız olmak üzere beş çocuk sahibi olur. 1912’de takdis edilerek “Eftimios” (Eftim) adını alır. Bir süre ticaretle uğraşır. Daha sonra “Keskin”de çalışmaya başlar. Soyadı Kanunu çıkınca Atatürk’ün isteğiyle “Erenerol” soyadını alır. İşgal dönemlerinde Patrikhaneden ayrılarak “Türk Ortodoks Patrikhanesi’ni kurar (1921) ve Milli Mücadele sırasında TBMM’nin yanında yer alır. Mensubu çok az olmakla birlikte Türkiye Cumhuriyeti boyunca da Patrikhaneye karşı olan muhalif tavrını sürdürür. Ölümünden sonra onun bu mücadelesi çocukları tarafından devam ettirilir. İnci, a.g.m., 19.

³⁰ Mumyakmaz, a.g.m., 121.

*ruhanisi tarafından umum millete kıraat ve ilânını istirham ederek
dua eylerim*³¹

Ortodoksların yılbaşı münasebetiyle Söke Metropolithanesi'nde Metropolit Vekili tarafından ilk defa olarak Türk Ortodoks Patrikliği namına bir ayin de icra edilmişti. Ayinde Türk silahlarının başarısı ve memleketin kurtuluşu için dua edilmiş ve Metropolithane Türk bayraklarıyla donatılmıştı. Bu tezahürat, İtalyanlar üzerinde de derin tesirler bırakmıştı.³²

Görüldüğü üzere Anadolu'daki bütün Hristiyanlar Yunan emelleri için çalışmıyordu. İçlerinde Türklerle beraber hareket edenler de azımsanmayacak kadar çoktu. Ancak Yunanistan, yerli Rumları kendi ordusuna dâhil edebilmek için her yola başvuruyordu.

Yunanistan'ın, yerli Rumları askere almadaki bir diğer uygulaması ise Yunan Kralının imzasını taşıyan emirlerdi. Zira Yunanistan işgal ettiği Batı Anadolu'yu kendi toprağı, bölgede yaşayan ahaliyi de Yunan vatandaşı kabul ediyor ve Rum erkeklerini orduya çağırıyordu.³³ Dolayısıyla Yunan işgal bölgesinde yaşayan Anadolu Rumlarının bu çağrıya olumsuz yanıt verme gibi bir şansı yoktu. Şayet böyle bir davranışta bulunan olursa devlete isyan etmiş kabul edilecekti. Gerçekten 1919-1922 yılları arası Anadolu Rumları için, içinden çıkılması güç problemlerle doluydu. Bir tarafta beraber yaşadığı Müslüman Türkler, diğer tarafta ise aynı ırka mensup olduğu Yunanistan. Ancak hepsinden önemlisi neden-niçin savaştığı sorusunun bir yanıtı yoktu. Ayrıca emirlere uymama durumu olursa, hem Yunanistan, hem de Türk hükümeti tarafından vatana ihanet suçuyla yargılanıp kurşuna dizilme tehlikesi vardı. Bu nedenle bazı Rumlar zorla da olsa kendi ırkını seçmek durumunda kalmış ve Yunan ordusuna katılmaya başlamıştı. Nitekim 29 Nisan 1920'de Yunanistan'ın, İzmir ve çevresinde Anadolu'nun yerli Rumlarından 32 yaşına kadar olanları da silahaltına davet etmesi üzerine birçok Rum orduya yazılmıştı.³⁴ Hatta

³¹ Hâkimiyet-i Milliyye, 1 Aralık 1921, 2.

³² Mumyakmaz, *a.g.m.*, 123.

³³ Yunan Ordusu Başkumandanı imzasını taşıyan emirde, davet edilen Rumların İkinci Piyade Fırkasının Depo Alayına müracaat etmesi ve emre harfiyen uymaları istenmişti. BOA, DH. KMS., 52-5/72.

³⁴ ATASE, İSH, 28/77/77-3.

3 Mayıs 1920'de İstanbul'daki İngilizler bile Rum ve Ermeni ahaliyi yüksek ücret karşılığında kendi ordusuna alma çabası içine girmişti.³⁵ Bununla birlikte Yunanlılar Ermeni, Musevi ve Müslüman gençleri bile zorla askere almaya çalışmıştı.³⁶ Bütün bu dayatmalara rağmen Yunan ordusuna katılmak istemeyen birçok Rum da akın akın İstanbul'a gidiyordu. Hatta Yunan ordusunda askerlik yapmayı kabul etmeyen Rumlardan nasıl yararlanması gerektiği ve bu sebeple İstanbul'da çoğalan Rum nüfusu mesele haline bile gelmişti.³⁷

Yunanistan'ın Anadolu'da bulunan Gayrimüslimleri kullanarak Batı Anadolu şehirlerinde Müslüman halka yaptığı zulüm ve Rumları kendi ordusuna katılmaya zorlaması üzerine Türk Hükümeti de bu duruma son vermek için bazı önlemler aldı. 57. Fırka Kumandanı Şefik Bey Aydın ve çevresinde bulunan Rumları daha içerilere yani Nazilli, Denizli ve Isparta'ya trenlerle nakledilmesini istedi. Bunun üzerine TBMM'de 13 Eylül 1920 tarihinde Bolu, Geyve, Ertuğrul, Eskişehir, Kütahya, Afyon, Denizli, Burdur ve Isparta livaları dâhilinde bulunan 20-40 yaş arasındaki bütün gayrimüslim erkeklerin Yunan işgali altında olmayan daha güvenli bölgelere sevk edilmesini kararlaştırdı.³⁸ Bu karar üzerine Ali Fuat Cebesoy 20 Eylül 1920'de harp mıntıkası olarak kabul edilen livalarda bulunan Rum ve Ermeni unsurlarına mensup 20-40 yaş arası olan erkeklerin istinasız cephe mıntıkası dışına özellikle Ankara havalisine gönderilmesini birliklere bildirdi.³⁹

Tedbir amaçlı alınan bu karardan sonra livalardaki Rum ve Ermeniler, Dünya Harbi sırasında olduğu gibi bir kez daha sevke tabi tutuluyordu. Suçlu veya suçsuz olmasına bakılmaksızın alınmış olan bu

³⁵ ATASE, İSH, 28/80/80-3; BOA, DH. KMS., 53-1/41.

³⁶ BOA, DH. İUM., 20-27/14-42.

³⁷ BOA, DH. KMS., 49-2/66.

³⁸ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 95-1/30..18.1.1/1.11..17; Çakmak, *a.g.e.*, 146; Harp mıntıkası sayılan yerlerde, Hıristiyan halk arasında Yunanlılara casusluk edenler bulunması ve sahildeki köylerde bulunan Rumları emellerine alet ederek birçok insanı öldürmeleri ve evleri yakmaları, Hıristiyanları harp mıntıkasının gerisine göndermek mecburiyetini doğurmuştu. Smith, sürgünlerin, düşman olan ve söz dinlemeyen Rumlardan kıyıların temizlenmesi mecburiyetinin yol açtığı bir tedbir olduğunu, Batı Anadolu'daki Rumların Müttefik Devletler hesabına casusluk yaptıklarını söylemekte ve Gounarakis'in savaş sırasında Yunanistan'a 105.000, Anadolu içlerine de 50.000 kişinin sürüldüğü tahminini kaydetmektedir.

³⁹ ATASE, İSH, 727/28/28-1.

karar ise doğal olarak bölgedeki yerli Rumları üzmüştü. Ancak bazı bölgelerde TBMM'nin bu kararına uyulmadığını söyleyebiliriz. Nitekim Bilecik ve çevresinde yaşayan bütün Ermeni ve Rumlar sevk edilmemişti. Zira bölgede Gayrimüslimler ile Müslümanlar arasında iyi dostlukların olması nedeniyle Ermeni ve Rum nüfusun büyük bir kısmı Bilecik ve çevresindeki ahali tarafından saklanmış ve göç etmeleri bir bakıma engellenmişti. Ayrıca Eskişehir'de yaşayan Rumların da bir kısmı Türkler tarafından saklanarak gönderilmemişti.⁴⁰ Ancak 1921 yılı Mayıs ayında yeni bir karar çıkartılarak⁴¹ 18–50 yaşlarındaki Rum ve Ermenilerin kesin olarak sevk edilmesi istenmiştir.⁴² Savaş süresince harp mıntıkası haline gelen birçok ilde bu uygulamaya devam edilmiştir.⁴³ Bu sayede Batı Anadolu'da yaşayan Rumların zorla Yunan ordusunda yer alması engellenmeye çalışılmıştır.

Yunanistan, Anadolu'da filizlenen Milli Mücadele hareketini bitirmek ve Sevr Antlaşmasını TBMM'ye imzalatırmak amacıyla 22 Haziran 1920 tarihinden itibaren İzmir'den hareketle Bursa'ya kadar olan şehirleri işgale başladı. Ancak TBMM'nin Sevr'i kabul etmemesi

⁴⁰ ATASE, İSH, 1236/24/24-aa

⁴¹ İsmet Paşa, 11 Mart 1921'de mutasarrıflıklara gönderdiği emirle iltimas veya rüşvetle kimsenin sevkten istisna edilmemesini, muhacirlerin mal veya paralarının yağma-gasp suretiyle talan edilmemesini, can ve ırzlarının saldırılardan korunmasını istemiştir. Batı Cephesi mıntıkası dâhilindeki Karahisar, Kütahya, Eskişehir livaları dâhilindeki Rum, Ermeni erkek ve kadın nüfuslarının Elazığ-Sivas vilâyetlerine sevkleri devam ederken, Güney Cephesi mıntıkasındaki Konya, Karaman Ereğli kazalarında bulunan Rum, Ermeni erkek nüfus ise Sivas ve Elazığ vilayetlerine nakilleri askeri tedbirler gereği uygulanmaktaydı. Fakat daha sonraki gelişmeler mütalaa edilerek Ankara Hükûmeti kadın ve çocukların sevkini durdurmuştur. Sadece 18-50 yaşına kadar olan eli silah tutabilen Ermeni, Rum erkek nüfusun Sivas ve Elazığ Vilayetlerine sevkleri Mayıs ayında uygun görülmüştü. Sevke tabi tutulacaklar ise vakit geçirilmeksizin her türlü vasıtadan faydalanılarak Konya Ereğlisi'ndeki mahalli hükümet memurlarına Sivas ve Elâzığ'a gönderilmek üzere teslim edileceklerdi. Bu arada önce düşmanla beraber gidip dönen Hristiyanlarla, gerek silahlı gerekse başka şekilde düşmana fiili yardımda bulunan Rum ve Ermenilerin de malum sevk mıntıklarına gönderilmesi kararlaştırılmıştı. Garp cephesi Kumandanlığı 14 Nisan 1921'de Bilecik Mutasarrıflığına gönderdiği emirle, düşmanla beraber gidip dönen Hristiyanlarla silah kullanmaya ve düşmana yardım eden Rum ve Ermeni unsurlarının tamamen nakillerini istemiştir. Mutlu, *a.g.e.*, 279-280.

⁴² ATASE, İSH, 1236/24/24-1, 3.

⁴³ BCA, 95-6/30..18.1.1/2.33..18; BCA, 95-9/30..18.1.1/3.23..15; BCA, 95-12/30..18.1.1/3.24..12.

üzerine Yunanistan yeniden hazırlıklarına hız verdi. I. İnönü muharebesi öncesi ordusunu güçlendirmek için Anadolu'da yaşayan Rumlara yeni bir çağrıda bulunarak 34 yaşına kadar olan erkeklerin Yunan Ordusu'nda askerlik görevine davet etti.⁴⁴ Bu çağrıya uyanlar olduğu gibi uymak istemeyenler de oldukça fazlaydı. Nitekim Yunan ordusuna katılan yerli Rumların savaşmak istemediğine dair haberler sürekli ifade ediliyordu. Hatta 18 Eylül 1920 tarihli belgeden de anlaşılacağı üzere Yunanlıların İnegöl'deki 6 Alayının tamamına yakını savaş şartları nedeniyle isyan etmişti.⁴⁵ Bütün bu olumsuz gelişmelere rağmen Yunanistan 6 Ocak 1921 tarihinde harekete geçerek Türk ordusuyla 10 Ocak günü İnönü önlerinde karşılaştı. Ancak savaşın mağlubiyetle sonuçlanması üzerine Yunan ordusundan çok sayıda yerli Rum firar etti. Buna rağmen Yunanlılar muharebeye devam etmek için Anadolu'da bulunan Rumları orduda istihdam etmeye çalışmış ve onları yeniden askere çağırmişti.⁴⁶ Fakat Anadolu'daki bazı Rumlar akın akın kendi yaşadıkları bölgeleri terk edip Avrupa'ya göç etmeye başladı.⁴⁷

İnönü Muharebelerinde Yunan ordusunun yenilgisi üzerine Yunan Kralı Anadolu'ya gelerek ordusunun moralini yüksek tutmaya çalıştı. Türk birliklerinin gücünü anlayan Kral daha güçlü bir kuvvetle Türk ordusuna saldırmak için⁴⁸ Mayıs 1921 tarihinden itibaren 18-35 yaş arasındaki Anadolu Rumlarının Yunan ordusuna katılmaları için yeni bir çağrı yaptı.⁴⁹ Çağrıya uymak istemeyenler ise zorla askere alınıyordu. Nitekim bu çağrıya Silivri kazası dâhilindeki Rumlar uymak istememiş ve bölge halkından 200 Rum firar ederek İstanbul'a gelmiş ve

⁴⁴ Hâkimiyet-i Milliye, 25 Aralık 1921, 2.

⁴⁵ ATASE, İSH, 718/24/24-1.

⁴⁶ BOA, DH. KMS., 60-1/84; Birinci İnönü Muharebesinin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Yunan Kralı Mart 1921 tarihinde Anadolu'nun yerli Rumları için yeni bir beyanname yayınlarak Yunan ordusuna katılmalarını istedi (ATASE, İSH, 656/108/108-1). II. İnönü Muharebesinin hemen öncesindeki bu beyanname Yunan ordusunun sayı bakımından yeterli olmadığına da göstergesiydi. Aslında Yunan ordusunun bazı fırkaları tamamıyla Anadolu Rumlarından oluşuyordu (ATASE, İSH, 729/62/62-1). Ancak Türk ordusunun başarılı savunması sonrasında cepheye giden Rumlar, birliklerinden firar edip kaçıyorlardı.

⁴⁷ BOA, DH. ŞFR., 636/63, Hâkimiyet-i Milliye, 7 Şubat 1921, 2.

⁴⁸ ATASE, İSH, 560/93/93-1,3; ATASE, İSH, 1233/106/106-1; ATASE, İSH, 1271/48/48-1.

⁴⁹ ATASE, İSH, 84/59/59-1; ATASE, İSH, 1157/67/67-1.

Yunanlıların kendilerini zorla askere almak istediklerini belirtmişti.⁵⁰ Yunan Hükümeti Anadolu Rumlarından arzu edenleri askere kayıt etmekteydi.⁵¹ Ancak alınan haberlerde Yunan birliklerinde isyan hareketlerinin arttığı yönündeydi. Nitekim Ahmedli havalisinde 500 kişilik bir Yunan birliği isyan etmişti. İzmir'deki Yunan Kumandanının cepheye gelerek yaptığı konuşmada etkili olmamıştı.⁵² Zira 11 Haziran 1921 tarihli yazıda Yunanlıların askere aldığı yerli Rumların birliklerinden firar etmekte olduğu bildiriliyordu.⁵³ Teke ve Havalisi Komutanı Aşir de, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine göndermiş olduğu 16 Haziran 1921 tarihli raporda: *İzmirli Rumlardan cebren taht-ı silaha alınanlar sevk edilmektedir* demekteydi.⁵⁴ Yunanlılar Romen ve Bulgarları da kendi ordusunda savaşmak için zorla askere almış, ancak bunların büyük bir kısmı cepheden kaçarak Osmanlı Jandarmalarına sığınmıştı. Romanyalı Nikolaoğlu Yorgi ve Yosef'in ifadelerine göre: Yunan ordusunda zorla tutulan Anadolu Rumları Bulgaristan'a firar etmekteydi. Efrat kesinlikle savaş taraftarı değildi. Ancak Yunanlılar İstanbul'un kendilerinin olacağı propagandasıyla Rum erleri ikna etmeye çalışmaktaydı.⁵⁵ Görüldüğü üzere Yunan ordusunda uzun süredir cepheye olmaktan ve zorla askere alınmaktan dolayı büyük bir huzursuzluk söz konusuydu.

Yunan komutan Trikupis de Eskişehir-Kütahya savaşlarında Türk ordusunu yenmiş olmalarına rağmen ordusunda bulunan askerlerin cepheye olmaktan dolayı memnuniyetsizliklerini açıkça göstermeye başladığını ve bunu, Eskişehir'de kahramanlık madalyası dağıtma töreninde Kral Konstantin'e duyurmaktan da kaçınmadıklarını ifade etmişti. 1921 Haziranında yayınlanan Yunan ordu tebliğinde ise şu ifadeler yer alıyordu: *"Kraliyet arabası tören yerine giderken yol kenarında toplanan askerlerin Terhis! Terhis!"* şeklinde bağırdukları işitiliyordu.

⁵⁰ BOA, DH. İUM., 20-27/14-42.

⁵¹ BOA, DH. KMS., 54-3/33.

⁵² ATASE, İSH, 487/97/97-1.

⁵³ ATASE, İSH, 1159/143/143-1.

⁵⁴ ATASE, İSH, 1232/130/130-1.

⁵⁵ BOA, DH. KMS., 60-3/30.

Başbakan ve yanındaki Yunan Milli Savunma Bakanıyla Eskişehir'den ayrılırken ve 9. Yunan Tümeninin önünden geçerken Yunan askerleri “Yaşa!” diye bağırarak yerine Terhis! Terhis diye bağırıyorlardı. Milli Savunma Bakanlığının 1921 Mayısında yayınladığı tamim de Yunan askerlerin ne durumda olduğunu göstermesi bakımından son derece önemlidir. 185.026 sayılı tamimde şu ifadeler yer almaktaydı:

“Küçük Asya Ordusunda görev alan Subayların acele olarak ve hiçbir suretle gecikmeksizin yeni görevlerine gitmeleri hususunda birbirini izleyen ciddi emirler verdirdim. Fakat bu emirlerimden sonra da eski durum devam etmektedir. Yani Küçük Asya ordusuna nakledilip derhal yola çıkmayan, yahut da, nakledildiklerinden başka garnizonlarda sebepsiz olarak kalan ve sıhhi sebepler ileri süren, fakat nakledildikleri zamana kadar hiçbir şikayetleri olmayan ve Küçük Asya Ordusundan başka bir birliğe nakledilmek isteyen subaylar mevcuttur.”

Bununla birlikte 1922 yılında Yunan Milli Savunma Bakanlığının çıkardığı 128.819/671 sayılı emirde de 255 subayın isimleri verilerek, 4 gün içinde Anadolu'daki birliklerine gitmeleri emredilmiş, ancak bu subaylar memleketlerine izinli olarak gitmelerine ve aradan 1,5 ay geçmesine rağmen geri dönmemişlerdi.⁵⁶

Bu durum Yunanlıların cephede savaşacak yeni birlikler oluşturma noktasında iyice köşeye sıkışmış olduğunu göstermesi bakımından önemliydi. Ayrıca 25 Ağustos 1921 tarihli Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde çıkan haberde: *“İzmir Rumları arasında askerlik meselesinden dolayı büyük bir telaş vardır. Birçok Rum, Hollanda Konsolosluğuna başvurarak kendilerinin Osmanlı tebaasından olduklarını beyan etmekte ve bu suretle askerden kaçmaktadırlar”*⁵⁷ denilerek Rumların savaşmak istemediği dile getiriliyordu. Bir diğer gazete haberinde de Yunan ordusunun Eskişehir'in batısında bulunduğu, Yunan askerlerinin terhis edilmeyi beklediği, savaşın bitmemesinden dolayı firari ve isyan hareketlerinin yaşandığı, Söğüt, Eskişehir ve Seyitgazi içlerine kadar ilerlemiş olan Yunanlıların taarruza

⁵⁶ Bilge Umar, *Yunanlıların ve Anadolu Rumlarının Anlatımıyla İzmir Savaşı*, İnkılap Yayınları, İstanbul 2002, 87-88.

⁵⁷ Hâkimiyet-i Milliye 25 Ağustos 1921, 1.

kalkışamadığı belirtilerek, Yunan ordusunun içinde bulunduğu bunalım bir kez daha ortaya konuluyordu.⁵⁸

Bu huzursuzluk Sakarya Meydan Muharebesindeki başarısızlık neticesinde daha da artarak devam edecekti. Nitekim Sakarya savaşı sırasında 49. Yunan Alayından esir düşen bir Rum askeri, Alayın erlerinin büyük kısmının Anadolu ve Yunan Rumlarından oluştuğunu, Yunan erlerinin cepheden kaçmak istediklerini, fakat komutanlarının 15–20 gün kadar daha dayanmalarını istediği, bilgisini vermişti.⁵⁹ Ancak Yunan ordusu Anadolu’da kalıcı olamayacağını anlamış ve büyük bir telaşa kapılmıştı. 18 Eylül 1921 tarihli Vakit gazetesinde çıkan haberde İstanbul’da yaşayan Rumların durumunu göstermesi açısından önemlidir. Gazetede çıkan haberde şu ifadeler yer alıyordu:

“Sakarya Muharebelerinin neticesi, Rumlar endişeye düşmüştür. İki günden beri muhtelif Rum cemaatleri içtimaalar akdederek vaziyetin aldığı şekil hakkında müzakeratta bulunmaktadırlar. Rum Muallimler İttihadı evvelki gün içtima ederek bütün Rumları silah başına davet için bir beyanname kaleme almış ve beyanname Rumca gazeteler tarafından neşredilmiştir. Dünde Patrikhane Meclisi hafî bir celse akdederek uzun uzadıya müzakeratta bulunmuştur. Dünkü Rumca gazetelerde Yunanistan’ın verdiği mücadeleye İstanbul Rumlarının da katılmaları talep edilmiştir.”⁶⁰

Ancak hem Yunanistan’daki halk, hem de Anadolu’daki Yunan askeri harpten bıkmıştı. Yunan ordusunda 13 sınıf silâh altında bulunuyordu. Bunların 5 sınıfı, Anadolu’da harp bittiğinde yaklaşık 4 yıl boyunca askerlik yapmış olacaktı.⁶¹ Bu nedenle Yunan ordusuna alınan Anadolu Rumları sürekli askerlikten kaçmaya çalışıyordu. 1921-1922 yıllarında İzmir’de 20.000 asker kaçağı tespit edilmişti. Batı Anadolu’da yaşayan yerli Rumların Yunan ordusuna yeterli destek vermemesi ise Yunanistan’ın tepkisine neden olmuştu. Nitekim Yunan Kralının oğlu Prens Andrew, Anadolu Rumları ile ilgili olarak şu değerlendirmede

⁵⁸ İkdâm, 19 Ağustos 1921, 2.

⁵⁹ Saime Yüceer, *Tanıkların Anlatılarıyla Bursa Tarihi (Sözlü Tarih Arşivi 1919–1938)*, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa 2005, 96.

⁶⁰ Vakit, 18 Eylül 1921, 1-2.; Rahmi Çiçek, “Millî Mücadelede Ermeni-Rum-Yunan İttifakının Anadolu Basınındaki Yankıları” *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 2/6, Ankara 1990, 305.

⁶¹ Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, 2, Kastaş Yayınları, İstanbul 1987, 433.

bulunmuştu; *“Buradaki halk genellikle tiksindiricidir. Bu değersiz insanları tekmeleyip atması için İzmir’i Mustafa Kemal’e teslim etmek gerçekten yerinde olacaktır.”*⁶² Yunan Prensini kendi ırkından olanlar için yaptığı bu yorum aslında Anadolu Rumlarının Yunanistan tarafından ne kadar çok önemsendiğinin de göstergesiydi.

TBMM Hükümeti, daha önce almış olduğu sevk kararı ile Anadolu Rumlarının Yunan ordusuna katılmasını kısmi de olsa engellemeye çalışmıştı. Bununla birlikte TBMM’nin almış olduğu bir diğer karar ise savaş esnasında Osmanlı vatandaşı olduğu halde Yunan ordusuna katılarak Türk ordusuna karşı savaşacakların Ankara İstiklal Mahkemesinde derhal idam edileceği kararıydı.⁶³ Bu karar mucibince savaş esnasında yerli Rumlardan esir düşenler olursa esir muamelesi görmüyor, idam ediliyordu. Nitekim 30 Temmuz 1921’de İstiklal mahkemesi Cebel-i Bereket mebusu İhsan Bey’in riyasetinde ve Gaziantep mebusu Kılıç Ali ve Kütahya mebusu Cevdet Bey’in katılımıyla Yunan askerleri arasındaki yerli Rumlardan oluşan esirlerin mahkemesini icra etmiş, bunlar hakkında ki idam kararlarını vermişti. Mahkeme esnasında yargılan yerli Rumlar, kabahatsiz olduklarını, zorla askere alındıklarını iddia etmişti. Bunlar arasında bir Rum, askere nasıl gittiklerini ve Türklere nasıl silah çektiklerini anlattıktan sonra Yunanlıların *“Sizi kurtarmak için buralara kadar geldik. Siz de bizimle geliniz.”* dediklerini ve *“Efendim zorla aldılar onun için geldik”* diyerek af dilemişti.⁶⁴ Ancak sonuç değişmemiş, bu insanlar vatana ihanet suçuyla yargılanıp idam edilmişti. Benzer şekilde İstiklal Mahkemesinin vermiş olduğu karar neticesinde Amasya’da da birçok yerli Rum suçlu bulunarak idam edilmişti.⁶⁵ Üzücü olmasına rağmen, Anadolu içlerinde yaşayan birçok yerli Rum ve Ermeni kimi zaman isteyerek kimi zaman da zorla Yunan ordusunda yer almak ve yıllardır birlikte yaşadığı Müslüman komşularına karşı savaşmak zorunda kalmıştı.⁶⁶ Türk Genelkurmayının aldığı bu karar büyük oranda etkili olmuş, ancak Yunanlılar yine de zorla Anadolu’daki gayrimüslimleri ordusuna almayı

⁶² Çakmak, *a.g.e.*, 146-147.

⁶³ Hâkimiyet-i Milliye, 6 Mayıs 1921, 2.; Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi (MMZC), c.11, d.1, iç.2, 30.06.1337, 88.

⁶⁴ İkdâm, 11 Ağustos 1921, 3.

⁶⁵ Hâkimiyet-i Milliye, 21 Eylül 1921, 2.

⁶⁶ İkdâm, 31 Ağustos 1921, 1.

sürdürmüştü. Bu sebeple de zorla tutulan bu askerler savaş esnasında Yunanlılar için büyük bir handicap oluşturmuştu.

Türk ordusuna karşı savaşıyan Yunan birliklerinin yaklaşık olarak % 30'u Anadolu Rumlarından oluşmaktaydı. TBMM'nin Rumları, vatana ihanet suçu ile yargılayıp idam etmesi üzerine Yunanlılar da bazı tedbirler almak mecburiyetinde kaldı. Bu amaçla Yunan hükümeti kendi ordusu adına savaşıyan Anadolu Rumlarına, Yunan vatandaşı olduklarına dair sahte nüfus cüzdanları ve pasaportlar çıkartarak idam edilmelerini engellemeye çalıştı. Üstelik yerli Rumlara; *"Esir düşerseniz kesinlikle Türkçe konuşmayın,"* diyerek telkinlerde bulunuyordu.⁶⁷ Anadolu Rumlarının büyük bir kısmı ise her iki orduda da kesinlikle savaşmak istemiyor ve sahte Yunan Pasaportu hazırlayarak İstanbul'a kaçıyordu.⁶⁸

26 Ağustos tarihiyle başlayan Türk taarruzu sonrası ise Yunan ordusu işgal ettiği Anadolu topraklardan hızlı bir şekilde geri çekilmeye başladı. Bu geri çekiliş esnasında işgal bölgelerindeki Anadolu Rumları da Yunan ordusu ile birlikte Anadolu'yu terk etmek için kıyı bölgelerine doğru hicrete başladı.⁶⁹ Le Journal Gazetesi muhabiri Anadolu'da yaşayan Rumların korkularının ve kaçışlarının nedenini: *"Rumlar vicdanlarını suçlu hissediyor ve Türklerin sert adaletinden korkuyorlar"*⁷⁰ şeklinde ifade etmişti. Dolayısıyla Batı Anadolu'nun tamamında benzer korku hâkimdi. Nitekim Bursa'da bulunan Ermeni ve Rum ahali önce Mudanya'ya oradan da gemilerle Yunan adalarına, İstanbul'a ve Selanik'e kaçmaya başlamıştı.⁷¹ Mudanya ve Bandırma'dan kaçıp İstanbul'a gelen Gayrimüslimler İstanbul'u mahşer yerine çevirmiş ve Rum muhacir kadınlarından birçoğu, *Vaktiyle Müslümanlarla iyi geçinmiş olduklarını* anlatarak kendilerini düşman edenlere lanet etmekteydi.⁷² Ancak artık yapacak bir şey yoktu.

⁶⁷ İkdam, 31 Ağustos 1921, 1.

⁶⁸ BOA, DH. KMS., 49-2/66.

⁶⁹ Mutlu, *a.g.e.*, 283.

⁷⁰ Çakmak, *a.g.e.*, 221.

⁷¹ İkdam, 5 Eylül 1922, 2; Büyük Taarruz sonrası Bursa'da bulunan Rumlar İstanbul'a doğru kaçmaya başlamıştı. İkdam, 31 Ağustos 1922, 2.

⁷² İkdam, 3 Eylül 1922, 2; İkdam, 6 Eylül 1922, 3.

Bursa işgal kumandanı ise bir beyanname yayınlıyarak Yunan ordusunun kaçmakta serbest olduğunu bildirdi. Bu haber üzerine Anadolu Rumları da kaçımaya başladı. Nitekim Mudanya’da 15 bini aşkın halk kaçmak için vapur bekliyordu. Ancak Yunanlılar pek çok vapura, asker ve mühimmat nakli için el koymuştu. Bu nedenle vapur yoktu. Varsa da askerler için tahsis edilmişti. Bursa yaralı askerlerle Mudanya ise hem ahali hem askerle dolmuştu. Dolayısıyla ahalden yalnızca zengin olanlar kaçabiliyordu.⁷³

İzmir’de de durum farklı değildi. Kordon boyunda adeta iğne atılsa yere düşmeyecek gibiydi. On binlerce Rum yüzebilen bir nesneye binebilmek gayesiyle Kordon boyunu doldurmuştu. Bunlar arasında yüzlerce asker kaçağı da bulunmaktaydı.⁷⁴ Kaçmaya çalışan yerli Rumlara ırkdaşları dahi yardım etmiyordu. Yunan ordusuna ait tesisleri bombardıman eden Türk uçakları ise Rumca beyannameler atarak Yunan askerlerine teslim olmaları çağrısında bulunuluyordu.⁷⁵ Türk ordusunun İzmir’e girdiği günlerde Mustafa Kemal Paşa da orduya gönderdiği emirle, Hristiyanlara kötü muamelede bulunanların idam cezasına çarptırılacağını beyan etmişti. Rum gazetelerinde çıkan haberlerde ise, göç etmekte olan Rumların Anadolu’dan gelenlerle birlikte 600.000’e ulaştığı bilgisi verilmekteydi.⁷⁶

Savaş yıllarında Anadolu Rumları ile Türkler arasındaki insani ilişkiler

Milli Mücadele döneminde Anadolu topraklarına ve Türk devletine bağlılık duyan gayrimüslimler de azımsanamayacak kadar çoktu. Daha öncede ifade ettiğimiz üzere her iki devletin savaş yıllarında aldığı

⁷³ İkdam, 6 Eylül 1922, 3.

⁷⁴ Umar, *a.g.e.*, 88.

⁷⁵ Atılan beyannamelerde özetle şöyle denilmekte idi: “Yunan Komutanları, Yunan Subayları, Yunan Askerler!

Yenilmiş ve bozguna uğramış yunan tümenleri topunu tüfeğini bırakarak kaçıyor. Açlık ve yorgunluktan bitip kalan yunan askerleri her yerde teslim oluyor. Her tarafınız sarılmıştır. Kaçamayacaksınız, teslim olanlar açlık, sefalet ve mahrumiyet ile sürünerek ölmekten kurtulurlar. Hülya Toker, “Büyük Taarruzda Takip Harekâtı ve Yunan Macerasının Sonu” *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5/10 (Ağustos 2007), Genelkurmay Ankara Basımevi, 118-119.

⁷⁶ Mutlu, *a.g.e.*, 282-283.

kararlar⁷⁷ ister istemez, Türk halkı ve Anadolu Rumlarının ilişkilerini olumsuz bir şekilde etkilemişti. Ancak tarihi birliktelik ve akli başında insanların duyarlılığı sayesinde bu iki millet arasında birçok iyi niyet örneklerine de rastlamaktayız. Şimdi bunlarla ilgili örneklere bakalım.

1919-1922 yılları arasında gerçekleşen olaylara bakacak olursak Türkleri en derinden yaralayan hiç şüphesiz İzmir'in Yunanistan tarafından işgali olmuştu. Ancak bu işgal sonrası birçok yerli Rum ahali, Türk halkının hissiyatına ortak olarak İzmir'in Yunanlılarca işgalini ve yaptıkları mezalimi telgraflarla kınamıştı.⁷⁸ Hatta Yunanlıların Aydın'ı boşaltmasından sonra Aydın Mutasarrıf vekili, Türk ve Rum ileri gelenlerinden bazıları, Müftü ve Rum Cemaati Ruhani Reisi, Aydın'da ki İngiliz Subaylarına müracaat ederek Müslüman ve Hıristiyanlardan oluşacak bir Bekçi Teşkilatı için silah istemiş ve birlikte hareket etme kararı almıştı. Bununla birlikte savaş esnasında bazı kasabalardaki Rumlar, İtilaf Devletleri askerlerine, Tahkik Heyetine ve kimi zamanda Yunan işgal Kumandanlarına giderek Türk idaresinden memnun olduklarını ve Yunan işgalini istemediklerini bildirmişlerdi.⁷⁹ Yunanlıların Ankara üzerine ilerleyişi sırasında Zile'deki Türkler de kasabada yaşayan yerli Rumlara: *"Dedeniz geliyor, biz sizi nasıl sakladı isek siz de bizi saklayınız"* demiş Onlar da, bizden size zarar gelmeyecek

⁷⁷ Yunanistan işgal ettiği Anadolu topraklarında kalıcı olmak adına yayılmacı bir politika takip ederek bölgedeki Türklerin tehcirine sebep oluyordu. Türk hükümeti ise bütün Gayrimüslim erkekleri ayırım yapmadan askere almış ve ağır işlerde çalıştırmıştı. Ayrıca Gayrimüslim tebaa, harp mıntıkası olmayan bölgelere sevk edilmişti. ; Yunanistan'ının uygulamış olduğu stratejiye birkaç örnek vermek gerekirse: Mesela Tekfurdağı'nda bütün halkı toplayan Yunan ordusu bir miting düzenleterek ahalinin Yunan idaresinden memnun olduğuna dair belgeyi zorla imzalattırmıştı (BOA, DH. KMS., 60-3/22). Benzer şekilde Yunan ordusu Şubat 1921 tarihinde Manisa'nın Turgutlu, Ahmedli, Salihli ve Alaşehir kasabalarını işgal ederek bölge halkına "Geçmişte Osmanlı Hükümetine şimdi ise Kuva-yı Milliye ve Mustafa Kemal'in zalim idaresine artık tahammül edemeyip Yunan idaresini istediklerine" dair bir evrakı imzalamaları istenmişti (BOA, HR. SYS., 2622/30). Yunanlılar ayrıca Aydın'da da bu tarz uygulamalarda bulunmuştu. M. Şefik Aker, 57. *Tümen ve Aydın Milli Mücadelesi (1918-1920)*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006, 138.

⁷⁸ BOA, DH. KMS., 52-5/40.

⁷⁹ Turan, *a.g.e.*, 261-303.

diye söz vermişlerdi. Yunanlılara söverek “Cehennem olsun, gelemeler”⁸⁰ demişlerdi.

Öte yandan Yunanistan’ın Anadolu’da Patrikhane aracılığıyla dini argümanları kullanarak, Anadolu Rumları üzerinde etkili olmaya başlaması üzerine Anadolu’daki Türkçe konuşan Hıristiyan Ortodokslar da karşı hamlede bulunmuştu. Bu insanlar kendilerini Türk olarak görmüş ve 1919-1922 yılları arasında Milli Mücadele taraftarı bir politika takip etmişlerdir. Türk Ortodoksları bu zor şartlarda kendilerine yardımcı olan Müslüman Türklere, teşekkür borçlu olduklarını, birlik ve beraberlik içerisinde bulduklarını ifade ederek bilhassa Avrupa Kamuoyunu inandırmak için çaba sarf etmişlerdi. Türk Ortodoksların liderliğini yapan Papa Eftim 1920 yılında Fener Patrikhanesinin Milli Mücadele karşıtı politikaları nedeniyle ilişkilerini tamamen keserek, Patrikhanenin Anadolu Ortodokslarını etkilememesi için mücadele etti.⁸¹ Bu mücadele sonucunda birçok Hıristiyan Ortodoks, Papa Eftim ile beraber hareket etme kararı aldı. Nitekim Safranbolu Türk Ortodoksları: *Kan örf-adet ve devlete bağlılıkları itibariyle Müslüman bir Türk’ten, sadece inanç noktasında Ortodoks olmaktan başka hiçbir farklarının bulunmadığını, Yunan emellerine hizmet eden Fener Patrikhanesinin baskılarından kurtulmak istediklerini* dile getirmişlerdi. Konya Ortodoksları Ruhani Reisi Nikola imzasıyla Haziran 1921’de Adliye vekâletine çekilen telgrafta ise: Türklerden farklı, bir sıkıntılarının bulunmadığı, aleyhlerine Avrupa Kamuoyuna aksettirilen haberlerin doğru olmadığı ve herhangi bir ülkeye göç etmek gibi bir düşüncelerinin de olmadığı belirtilmişti. Torul Ortodoks Ruhani Reisi İnişiyos’un 13 Şubat 1922’de gazetelere de yansıyan açıklamasında da özetle “*Altı yüz seneden beri üzerinde yaşadığımız topraklarda, Anadolu Müslümanları ile aramızda her hangi bir mesele zuhur etmemiştir. Ne birlikte yaşadığımız kardeşlerimizden ne de devletimizden şikâyet etmemiz için hiçbir sebep yoktur*” denilmişti.

⁸⁰ Umar, *a.g.e.*, 169.

⁸¹ Bülent Atalay, “Türk Ortodoksların Karamanlıların Türk Milli Mücadelesine Destekleri ve Maruz Kaldıkları Mübadelenin Türk Kamuoyuna Yansımaları”, *History Studies*, 6/2 (2014), 46.

Papa Eftim ayrıca Sakarya savaşı sonrası, Meclis binasının önünde bir konuşma yaparak, Türk Milli Mücadelesinin muvaffakiyetine ve Mustafa Kemal Paşa'ya itimat edilmesini istemişti. İstanbul'daki bazı Rumlar da Papa Eftim'e müracaat etmiş ve Fener Patrikhanesini tanımadıklarını, TBMM'nin yanında olduklarını bildirmişlerdi. Papa Eftim 30 Kasım 1921'de yayınladığı bir diğer beyannamede ise: Vatanlarına yönelik saldırılarla mücadeleden başka bir çarelerinin kalmadığını, kargaşa kışkırtıcılarının başında Fener Patrikhanesinin geldiğini, Anadolu'daki Tüm Ortodoksların da bu fikirde olduğunu belirtmişti.⁸²

Bu ve benzer olaylar üzerine, Yunanistan Milli Mücadele yıllarında kendisi ile beraber hareket etmek istemeyen Anadolu Rumlarına kötü muamelelerde bulunmaya başladı. Mesela Trakya'daki Rum ahalinin erkeklerini zorla Makedonya'ya götürmeye kalkışmış ve köylerini yakmıştı.⁸³ Bir diğer olay da Batı Anadolu'da gerçekleşmişti. Aydın ve Nazilli'yi işgal eden Yunan ordusu sadece Müslümanlara değil aynı zamanda kendileriyle beraber hareket etmeyen dört yüze yakın Hristiyan'ı da öldürmüşlerdi. Ayrıca şehirde bulunan Rumlarla beraber Ermeni ve Musevi ahalinin giymiş oldukları fesleri zorla çıkarttırılmış ve şapka giydirilmişti. Bu emre uymayanların hayatlarından mesul olmadıklarını da alenen ifade etmişlerdi.⁸⁴ Yunan Komutanlar birçok Anadolu kasabasında, benzer şekilde Gayrimüslim unsurların zarar görmemesi için kesinlikle şapka giymelerini, yanlışlıkla iş yerlerinin yağma edilmemesi için tabelalarını Rumca yazmalarını istemişti.⁸⁵ Bazı Rumlar ise Türk komşularını bu durum karşısında uyarılmıştı. Nitekim Celal Devocioğlu hatıratında; Eskişehir Kütahya Savaşı sonrasında Bilecik'in Yunanlılar tarafından işgali sonrası, Türk dükkânlarının Yunan askerleri tarafından yağma edilmesini engellemek için tabelalarını

⁸² Atalay, *a.g.m.*, 47-51; Hristiyan din adamlarının iyi davranışlarına bir diğer örnekte Eskişehir'in tahliyesi sırasında yaşanmıştı. İsmet Paşa Fransız rahiplerine Eskişehir'de ki Müslümanların mezalimden korunması noktasında ricada bulunmuş, Rahipler de Yunanlılara giderek şehirdeki Türk askerlerinin tamamen çekildiğini Müslümanlara karşı mezalimde bulunulmamasını rica etmişti. İkdam, 28 Temmuz 1921, 1.

⁸³ BOA, DH. ŞFR., 661/49.

⁸⁴ BOA, DH. KMS., 52-3/29.

⁸⁵ Murat Özcan, *Tarih İşığında Yunan Mezalimi*, IQ Yayıncılık, İstanbul 2003, 94; Turan, *a.g.e.*, 154-155.

Rumca yazdıklarını, bu fikrinde Bilecikli Rumlar tarafından kendilerine verildiğini ifade etmişti.⁸⁶

Edirne'ye bağlı Malkara kazasında ve köylerinde de Müslümanlarla iyi ilişkilerde bulunan Yerli Rumlara, Yunan taburları ve çeteler kötü muamelelerde bulunmuş ve birçoğunu öldürmüştü.⁸⁷ Başka bir olay da Çatalca'da gerçekleşmişti. Çatalca'da Rum mahallesinde oturan Fazıl oğlu Yorgi isimli bir Rum, Yunan askerleri tarafından karakola götürülerek feci bir şekilde dövülmüştü.⁸⁸

Bazı Rum kadınlarının Müslüman erkeklerle evlenmesi ve sonrasında din değiştirip Müslümanlığı seçmesi de Rumların hoşuna gitmiyordu. Nitekim Türk Polis memuru Fahri Efendi ile evleneceğinden dolayı Rum metropoliti tarafından Katirine isimli bir Rum kızı, Dersaadet Rum hastanesine gönderilmiş, burada kendisine işkence edilerek, aç bırakılmış ve tımarhaneye atılmak istenmişti. Rum kadının şikayeti üzerine yapılan tetkik sonucunda aynı mahallede yaşayan birçok genç kızın, Müslümanlarla herhangi bir şekilde münasebete girmemeleri konusunda Papazlar ve Patrikhanece sürekli işkence ve baskılara maruz kaldıkları anlaşılmıştı.⁸⁹

Yunan ordusunun Türk kasabalarını işgali ve geri çekilişleri sırasında da Anadolu Rumlarının, kendi kasabalarında kalarak Yunanlılarla birlikte hareket etmediklerini görmekteyiz. Nitekim 1 Temmuz 1919 tarihli 10 Rum'un imzasını taşıyan raporda; Hükümet binasında Türkler tarafından muhafaza edildiklerini, her türlü ihtiyaçlarının Türkler tarafından karşılandığını ve kasabadaki Türklerle kardeşçe yaşadıklarını ifade etmişlerdi. Aydın vilayetinde Rum Tüccarlarından Papuşçu Mihelaki de Müslüman dostlarına "*Yunan ordusu Aydın'ı terk ettiğinde gelecek olanlar Aydın'ı insansız ve evsiz bulacaktır*" diyerek Müslümanların kasabadan kaçmalarına yardımcı olmuştu.⁹⁰ Yunan işgali sırasında birlikte hareket eden Türk ve Rumlar Yunan ordusu tarafından yakılan mallarını da birlikte kurtarmaya çalışmıştı. Zira Aydın'ın Çıksuret Mahallesinde Manisalıoğlu İstalyo'nun zeytinyağı

⁸⁶ Celal Devecioğlu, *Bilecik İşgal Anıları*, Bilecik 1993, 2.

⁸⁷ BOA, DH. EUM. AYŞ., 23/13.

⁸⁸ BOA, DH. EUM. AYŞ., 25/32; BOA, DH. EUM. AYŞ., 26/34.

⁸⁹ BOA, DH. EUM. 3. Şb., 25/22.

⁹⁰ Turan, *a.g.e.*, 153-155.

fabrikası yakılmak istenmiş, mahalledeki Türk ve yerli Rumlar birlikte hareket ederek yangını söndürmüşlerdi.⁹¹

Yunan başkumandanından izin alarak harekâtı cephe de izleyen bir Ermeni gazeteci ise; *“Bilecik’teki Türk hükümeti memurları da Söğüt’e kaçtılar. Ancak bunların büyük bir kısmı Yunan zabıtlar tarafından yakalandılar. Bilecik’te bulunan memurların bir kısmı ise Gayrimüslim evlerine iltica etmişlerdi* demekteydi.⁹² Ermeni gazetecinin ifadelerinden de anlaşılacağı üzere Türkler ile yöredeki Gayrimüslimlerin arası iyi olmalı ki Türk memurlar onların evlerine saklanmaya çalışmıştı.⁹³ Ayrıca Yunanlılar, Müslümanları evlerine almamaları hususunda bölgede yaşayan Gayrimüslimleri uyarılmışsa da bu uyarı işe yaramamıştı.⁹⁴

Türk ve Rum dayanışmasının bir diğer örneğini ise Amiral Web’in 10 Eylül 1919 tarihinde Lord Curzon’a göndermiş olduğu mektubundan anlamaktayız. Amiral Web yazmış olduğu mektupta; işgal bölgesi dışında evsiz, barksız kalan ve mahsulleri zarara uğrayan halka yardım için zengin Rum ve Türk ahaliden para toplanarak bu paraların Rum ve Türklere dağıtıldığını ifade etmekteydi.⁹⁵

Elbette ki Yunan askerlerinin de insanlığa yakıştıramadığı olaylar savaş döneminde yaşanmıştı. Nitekim Yunan harekâtına katılan Pliziotis adındaki er, 18 Ekim 1920 günü Yenişehir’de yaşadığı üzücü olayları şu şekilde anlatmaktadır:

“Akşamleyin hareket emri geldi çadırları derhal bozduk ve koşa koşa Yenişehir’e. Ne yazık ki bütün dükkanların yağma edildiğini öğrendik. Raflarını bile alıp götürmüşlerdi... Askerler şeytan çarpmış gibi sağa sola koşuşup duruyorlardı, kiminin elinde mum kiminde fener dükkânlara ve evlere giriyorlardı. Türk kadınlarının seslerinden ortalık inliyordu, çığlıklar, ağlayışlar, ama kulak veren kim. Neler olmuyordu ki, Bende Pezaros’la birlikte dışarı çıktım, neler olduğunu görmek için, bir de ne görelim ki? Tarif edilmez şeyler oluyordu, bir

⁹¹ Turan, *a.g.e.*, 169.

⁹² İkdâm, 21 Ocak 1921, 1.

⁹³ Taner Bilgin, *Milli Mücadele Döneminde Bilecik*, Bilecik Üniversitesi Yay., Bilecik 2015, 214.

⁹⁴ Özcan, *a.g.e.*, 94.

⁹⁵ Turan, *a.g.e.*, 226.

*katliam eksikti.. iki kilometre kadar yol almıştık ki, dönüp baktım, Yenişehir'in bir baca gibi tüttüğünü gördüm!*⁹⁶

Bir diğer örnekte Bilecik'in Yunan ordusu tarafından işgali sırasında gerçekleşmişti. O yılları yaşayan Devocioğlu hatıratında:

"Rahmetli babam bir gün elimden tuttu ve evin bazı ihtiyaçlarını almak üzere birlikte yukarı çarşıya gittik. Taş mektep'in (şimdi ki malhatun ilkokulu) altına vardığımızda, Akmescit caddesinden doğuya doğru bir asker seslenip yarı Türkçe yarı Rumca bir şeyler söyledi, babama sen de gel diyordu. Mescit hamamı yanında birleştik. Bilecik eşrafından Ahmet Bey ve Yunan ordusu Kumandanı da oradaydı. Ahmet Bey kumandana babamı, babamı'da kumandana tanıttikten sonra birlikte yürümeye başladık. Bilecik'in yerlileri ve aydınları anlaşabilecekleri kadar Rumca ve Ermenice, bildiği için konuşarak hatta şakalaşarak Zincirli kayanın üzerine vardık. Yunanlıların omzunda küçük bir tüfek, göğsünde de bir dürbün vardı. Yunan subayı dürbünle, bizde çıplak gözle etrafı seyrederken aniden bir silah sesi duyuldu. Ahmet Bey "ne yaptın kumandan" deyip tüfeğin namlusundan tuttu. Yunan subayı "plaçka yok plaçka yok" dedi. Orhangazi camisinin eski ve küçük minaresinin yanında Kalem Hacı Mehmet Amcaların evini bir askerin karıştırdığını fark eden Yunan Kumandanı bu askere ateş etmiş ve öldürmüştü."⁹⁷

diyerek Yunan Kumandanının Türklere karşı kötü muamele edenleri cezalandırdıkları bilgisini vermişti.

Ayrıca bölgede yaşayan Anadolu Rumlarının Türk komşularına yardım etmek noktasında çaresiz kaldığı durumlar olmuştu. Nitekim Mehmet Emin Lapacı Milli Mücadele yıllarına ait anılarında bu durumu

⁹⁶ Georgios Nakracas, (Çev: İbrahim Onsunoğlu) *Anadolu ve Rum Göçmenlerinin Kökeni, (1922 Emperyalist Yunan Politikası ve Anadolu Felaketi*, Belge yayınları, İstanbul 2003, 143-144.

⁹⁷ Devocioğlu, *a.g.e.*, 4-6; Celal Devocioğlu ayrıca hatıratında şu bilgileri de vermişti: *Sürgünden dönen Yerli Rumların bazıları yunan askerini yanına alarak kenar mahalle ve sokaklarda gece gece dolaşip, kapılara vurarak, aynı zamanda Türkçe olarak beş yumurta bir tavuk kumandan ister çabuk çabuk diyerek çapulculuk yapıyorlardı. Vatandaş varsa yumurta ve tavuk verirken bu defa da "Türko cüzdanı çıkar, saati çıkar" diye yüzüzlük ediyorlardı. Yunan komutanının bu olup biten işlerden haberi bulunmadığı muhakkak olup kumandan bizi kurtar diye bağırmasını bilen ve bağırın kimseler bu çapulcuları kaçııp kurtuluyorlardı. Komutanlarının haberi olsa bunları idam ettirdi.*

şu şekilde anlatıyor: *Yunan işgali zamanında geceleri yardım için çılgık atan bağıranları çok duyardık. Ancak kimse yardıma koşamazdı. Yerli Rumlar bile Yunan askerlerinden korkuyordu. Hatta onları “Kemal gelecek, hepinizi sürececek” diye korkutmuşlardı.*⁹⁸ Bununla birlikte Rumlar sadece Müslümanlara zulüm etmekle kalmıyor, aynı zamanda kendisini ele veren gayrimüslimlere de zulmediyordu. Rum metropolitenin gerginliğin temel sebebi olduğunu ve Manastır Rum hastanesinde bir Rum eşkıyanın tedavi edildiği bilgisini Krışte Payo isimli bir gayrimüslimin haber etmesi üzerine Papazın da aralarında bulunduğu Rumlar tarafından ağır bir şekilde dövülmüştü.⁹⁹

Benzer şekilde Türklerin de komşuları olan Rumlara vatan haini olmak endişesiyle yardım edemediklerini görmekteyiz. Nitekim Horozköylü Evripidu Lafazani isimli Rum:

*Bağda bir Türk komşum vardı. Bu adama giderayak bir çuval dolusu üzümle henüz bozmadığım bağımyı bırakmıştım. Bu Türk komşum esir olduğumu öğrenince beni görmeye gelmişti. Gözüm açıklıktan kararmıştı adamın eli boş geldiğini görünce ona: “bana azıcık olsun üzüm getirmedi mi?” diye çıktım adam bir şey söylemedi, 5, 10 gün içinde tekrar geldi mendilinin içinde azıcık bir avuç üzüm vardı. “Bu kadar az şeyi niye getirdin? Ben sana bir çuval kuru üzümle bozulmamış koskoca bir bağ dolusu üzüm bıraktım burada bir sürü aç insan var herkes bir tane olsun üzüm almak ister” dedim o zaman Türk bana: “artık öğrenmenin sırası geldi senin üzümünün benim azıcık üzümün de gitmesine sebep oldu” dedi. İktidar güç sahibi olan Türkler yoksul Türklerin elindekileri yağmalamış yunan dostluğu olmakla suçlanmaktan korkan yoksul Türkler hiçbir şey yapamamışlardı.*¹⁰⁰

diyerek Türk komşusunun endişesini dile getirmişti. Buna mukabil Türk askerlerinin de savaş döneminde bölgede yaşayan Gayrimüslimlere iyi muamelede bulduklarını görmekteyiz. Mesela Kuva-yı Milliye birlikleri, Aydın’ın Yunan ordusu tarafından işgali sırasında bölgeye gelerek Yunan kumandanına; *“Aydın’ı boşaltmaları halinde Yunan birliklerinin İzmir’e gitmelerine müsaade edileceğini”* bildirmişti. Ayrıca Yunan kumandanına; *“harp etmek niyetindeyseniz*

⁹⁸ Yüceer, a.g.e., 326-327.

⁹⁹ BOA, TFR. 1 SL., 106/10531.

¹⁰⁰ Milas, a.g.e., 50.

harbi şehir dışında yapalım. Şayet şehir dâhilinde bir harp düşüncesindeyseniz, o zaman şehirde bulunan Müslüman ve Gayrimüslim ahaliyi, ya bize ya da İtalyan işgali altındaki bir mahalle gitmelerine müsaade ediniz” diyerek Müslüman ve Gayrimüslimleri korumaya çalışmıştı. Şehirde bulunan aslen Rum olan Fransız Konsolosu ve 3 Fransız subayı tarafından da bu yaşananlar doğrulanmıştı.¹⁰¹ Hatta Türk ordusunun İzmir’e doğru ilerleyişi sırasında Rumların bir kısmı Türk komutanlarına müracaat ederek mallarının ve canlarının tehlikede olduğunu ve Türk ordusu ile beraber gitmeye karar verdiklerini bu noktada kendilerine müsaade edilmesini istemişlerdi. Kırkağaç ve Soma Kasabalarında binlerce Rum’un Türk ordusuyla hareket etmesine müsaade edilmişti. Bununla birlikte Bergama Rumlarına, yöredeki bazı Türk aileleri gitmemeleri ricasında bulunup; *Yunan işgali zamanında siz Rumlar nasıl bizi koruduysanız, bizde şimdi sizi koruruz* demişlerdi.¹⁰² Gaulis ise Ankara’ya geldiği zaman gazetecilere; savaşı yakından takip ettiğini, İsmet Paşa’nın karargâhından muharebeyi izlediğini, her yerde Türk askerinin Hıristiyanlara karşı son derece iyi davrandığına şahit olduğunu söylemişti.¹⁰³

İstanbul’da ticaret ile uğraşan zengin Rum tüccarları ise Türklerle kardeşçe yaşamak arzusunda olduklarını defaten beyan etmiş, ayrıca Yunanlılara hiçbir şekilde yardım etmeyeceklerini ve Patriğin sözünü de dinlemeyeceklerine dair bir yazı vermişlerdi.¹⁰⁴ Türk halkının savaş yıllarında Anadolu Rumlarına karşı büyük bir öfkesi olmasına rağmen, bazılarının komşuları olan yerli Rumları günlerce evlerinde saklayarak, fırsatını bulduklarında sağ salım Yunanistan’a kaçmalarına yardımcı olduğunu görmekteyiz.¹⁰⁵ Zira Aydın Yenipazar kasabasından Antigoni Artemiu da Türk ordusunun bölgeye gelmesi sırasında bir Türk kadının Alkipi isimli kadını trene bindirerek kurtardığını ifade etmişti.¹⁰⁶

¹⁰¹ BOA, DH. KMS., 52-3/29. Aydın’ın Yunan birlikleri tarafından işgali sırasında öldürülen isimler için bkz. BOA, DH. KMS., 54-3/21.

¹⁰² Çakmak, *a.g.e.*, 221.

¹⁰³ Açıksoz, 2 Mayıs 1921, 1.

¹⁰⁴ Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (TİTE), 40/183/183-2.

¹⁰⁵ Turan, *a.g.e.*, 310.

¹⁰⁶ Milas, *a.g.e.*, 61-62.

Bergama’da yaşayan Apostolos Mikoniatis te: Yunan kuvvetinin geri çekildiği sırada Türk komşularının, Rumların evlerine dönmeleri için çağrıda bulduklarını ifade ediyordu. *“Yörede bulunan Türk komşular bizi yüreklendirmelerine rağmen pek çok insan eşyalarını eşeklere yükleyip limana iniyor, kurtuluş umuduyla iskelede bekliyordu”*¹⁰⁷ diyerek Türklerle iyi ilişkilerini belirtmişti. Yunan ordusu kaçarken, evlerini yurtlarını terk etmeyen Rumlar da vardı. Nitekim Ambarseki köyünde birbiriyle barış yapmış olan Rumlara, kaçmakta olan Yunan askerleri; Ne yapıyorsunuz diye sorduklarında onlara; aralarında barış yapmış olduklarını, gitmeyeceklerine dair karar almış olduklarını söylemişlerdi.¹⁰⁸

İzmir’in 70 km Urla’nın 47 km kuzeybatısındaki Sazaki köyünden Nikolaos Papanikolau da Türk Yunan savaşı sırasında Yunan ordusuna katılmış ve savaş yıllarındaki hatıratında şu bilgileri vermişti:

Yunan ordusu geri çekilirken Bornova’ya gelmeden rastladığımız bir Türk’e hangi yoldan gitmemiz gerektiğini sorduk.

Türk: Hangi köydensin? Dedi

Sazaki’den diye cevapladım

Kimlerdensin?

Papanikolaoular’dan

Babanı tanıdığımdan, iyiliğın için söylüyorum, dağ yolundan gidin.

demiş ve kaçmaları için yardımcı olmuştu.¹⁰⁹ İstanbul Şile’de yaşayan Vretu Meneksepulu savaş yıllarında Türklerle ilgili olarak şu bilgileri vermişti: *“1918’de köylerimize gidince bize para verdiler. Türk dost ve arkadaşlarına para veya altın bırakanlar emanetlerini geri aldı. “Babam bir Türk arkadaşına 200 altın lira vermişti. Arkadaşı biz geri döner dönmez paraları bize geri verdi. Evlerimizi bıraktığımız gibi bulduk.”*¹¹⁰

Savaş yıllarında Muğla’da yaşayan Antonias Hacistefanu isimli bir Rum kadın hatıratında: *“Sessiz sakince yaşayıp gidiyorduk; bolluk, bereket vardı. Türkler yakın akrabalarımız, kardeşlerimiz gibiydi.”*

¹⁰⁷ Milas, a.g.e., 51.

¹⁰⁸ Umar, a.g.e., 130.

¹⁰⁹ Milas, a.g.e., 34-35.

¹¹⁰ Umar, a.g.e., 155.

Muğla mutasarrıfı Eten Bey kocamın yakın arkadaşıydı. Onun sayesinde kocam Büyük Savaşta askere gitmemiştir¹¹¹ demişti. Anadolu'dan kaçışları ile ilgili olarak ise şu bilgileri vermişti: Türklerden çoğu bize iyi davrandı. Tanıdıklarımız ve dostlar bize: *"Eşyalarınızı yok yere ziyan etmeyin, bize verin biz saklayalım geri gelince alırsınız diyorlardı."* Ayrıca Muğla'dan 1922 yılında ayrılan Antonias Hacistefanu, mutasarrıfın kendilerini koruması için jandarmaları görevlendirdiğini, ancak jandarmalar olmasa da yolda kimsenin kendilerine karışmadığını ifade etmişti.¹¹²

Biga'dan Theodoros Çakalis isimli yerli Rum'un anlatımında Yunan ordusunun geri çekilişi sırasında bölgedeki Türklere: *"Halimiz ne olacak? Çeteler hepimizi kesecek! Kurbanlık mı olacağız?"* diyorduk. Türkler de bize *"Biga'ya gidin, orada daha çok emniyette olursunuz dediler"*. Biga'da çete üyelerinden biri Theodoros'u yakalayıp bıçağını gırtlığına dayadığı sırada bir Türkün kendilerini kurtardığını ve Kaymakam'a gitmelerini söylediğini ifade etmektedir. Benzer bir olayı Çanakkale-Edremit yolu üzerindeki Küçükkuşu isimli kasabada yaşayan Polivios Narliotis anlatmıştı. Polivios, Yunan ordusunun Eylül 1922'de geri çekilişi sırasında gelen bir telgrafta *"Orduyu kurtarın, vatandaşı kaderine terk edin"* yazdığını ifade ettikten sonra *"Babamın Türk arkadaşları sayesinde bölgedeki çetelerden kurtulduk ve Yunanistan'a kaçtık"*¹¹³ demişti.

Balıkesir'de yaşayan Mirsini Kapsali Hanım da savaş yılları ile ilgili olarak: *"Sessiz ve sakince yaşıyorduk. Balıkesir'imiz öyle ünlü, önemli bir yer değildi. Ama herkes hayatını yaşıyor, isteyen çalışıyordu. Her şeyimiz vardı. Türklerin arasında az sayıda Hıristiyan idik. Mahallemiz ayırıdı: Türk mahallesi, Hıristiyan mahallesi. İki mahallenin arasındaki evlerse karıştı. Yörenin tüm çocuklarıyla olduğu gibi Türk çocuklarıyla da oynardık. Aramızda sevgi vardı. Her yerde; hem evde hem de dışarda Türkçe konuşurduk."* *"Türk ordusu Balıkesir'e gelince beni ve tüm ailemi otel sahibinin biri, evinde sakladı. Adam bizi seviyor ve başımıza bir şey gelmesini istemiyordu"*¹¹⁴ diyecekti.

¹¹¹ Milas, a.g.e., 73.

¹¹² Umar, a.g.e., 149-151; Milas, a.g.e., 74-76.

¹¹³ Milas, a.g.e., 83-90.

¹¹⁴ Umar, a.g.e., 151; Milas, a.g.e., 91-93.

Ayrıca Anadolu Rumlarından da Türk ordusunda savaşanlar vardı. Silvia Hacımihalidu Bilecik'in Lefke kasabasında yaşayan Rumlardan biriydi. Onun anlatımında; *“Erkek kardeşim dokuz yıl askerlik yaptı. Kocam da öyle... Balkan savaşında askere alınan erkekler ancak 1918 antlaşmasından sonra geri dönebildi.”* Silvia Lefke'de yaşayan komşusunun oğlu Ali isimli bir Türk'ten de şu şekilde bahsetmektedir: *Ali beni evine götürdü. Gece vaktiydi. Evde karısı, annesi, erkek kardeşi, erkek kardeşinin karısı ve birde çocukları vardı. Herkese benim evde olduğumu söylemeyeceklerine dair yemin ettirdi. “Yoksa bizi de öldürürler...” diyordu. 9 ay boyunca o evde kaldım bana iyi baktılar, aksini söyleyemem.*¹¹⁵

Bursa'da yaşayan Patra Vasiliados isimli bir Rum kadın da Türklerle ilgili olarak özetle şu ifadeleri paylaşmıştı: *“Yunan ordusu kaçarken bizde Bursa'dan Mudanya'ya geldik. Ertesi gün yörenin ileri gelenleri kocama gelerek kaçmamamızı kalmamızı söylediler. Kocam Bursa'ya gitti. O gece Türkler Kocamı evlerinde saklayarak hayatını kurtardı. Bursa'nın içinde hiçbir kötü olay olmadı. Tanıdığımız Türkler biz gideceğiz diye üzülüyorlardı. Bize süt getiren bir Türk kadını bana sarılıp ağladı: “Gitmeyin hanımım...”*¹¹⁶

Ahırlı Karaburun'un yerli Rumlarından olan Yorgos Bakkaloğlu da İzmir'in Yunanlılar tarafından terkedilişi sonrasında bölgede yaşananlarla ilgili özetle şu bilgileri vermişti: *“Yunanistan'a hınç duyuyorduk. Türkler tarafından bizlere hiçbir kötülük yapılmamıştı. Ayrıca onlarla ilişkilerimizin sınanmışlığına güveniyorduk. Bölgedeki Türkler “Buradan çekilip gitmeyin, kaçmayın” diyerek bizim gitmemizi istemiyordu. Hatta aramızdaki dostluk sebebiyle bizleri evlerinde saklayabileceklerini söylüyorlardı. Bizi oraya bir yandan taşınmaz mallarımız, bir yandan da yüzyıllardır orada yaşamının geleneği bağlıyordu.”*¹¹⁷

¹¹⁵ Milas, a.g.e., 121-127.

¹¹⁶ Milas, a.g.e., 147-148.

¹¹⁷ Umar, a.g.e., 133.

Mübadele Kararı ve Anadolu Rumlarının Vatanlarından Ayrılışı

Anadolu Rumlarının bir kısmı, Osmanlı vatandaşı olmalarına rağmen Yunan ordusuyla beraber hareket edip Türk ordusu karşısında yer almışlardı. Yunan ordusu bölgeden çekildikten sonra ise Türk halkı ile Anadolu Rumları arasında kaçınılmaz çatışmalar yaşanabilirdi.¹¹⁸ Bu tür olayların yaşanmasını engellemek ve insanların zarar görmemesi için mübadele şarttı. Mustafa Kemal Paşa da mübadeleyi hem homojen bir Türk Devleti'nin meydana getirilmesi için temel şart olarak görmüş, hem de Anadolu'daki Gayrimüslimlerin, Osmanlı Devleti döneminde olduğu gibi, Batılı devletler tarafından Türkiye aleyhine kullanılması ihtimalini hiçbir zaman gözardı etmemişti. Ayrıca Rumların ülke içinde kalmalarından doğan kaygının en önemli sebeplerden biri de *Megali İdea* düşüncesinin Türkiye'yi sürekli rahatsız edeceği fikriydi.¹¹⁹ Tüm bu faktörler Anadolu Rumlarının, yeni Türkiye Devletinde yaşayamayacakları düşüncesinde ağır basıyordu.

Buna karşın Yunanistan'daki halk, Anadolu Rumlarının ülkelerine gelmelerini istemiyordu. Çünkü Venizelos iktidara geçtiğinde Anadolu Rumlarını kurtarmak ve Batı Anadolu topraklarını Yunan sınırlarına dahil etmek istemiş ve Yunanistan'dan birçok insanı kendi hayali için Anadolu içlerine sürüklemişti. Bu durum doğal olarak Anadolu Rumlarının bir kısmının Venizelos'a sempati duymasına sebep olmuştu. Ancak Türk-Yunan savaşının ağır kayıplar verilerek kaybedilmesi ve Kral taraftarlarının iktidara gelmesi ile Yunanistan'da yaşayan yerli halk, savaşın sorumlusu olarak Venizelos ile Anadolu Rumlarını görmüş ve onlara karşı olumsuz bir tavır sergilemişti.¹²⁰ Bu nedenle 1922 yılında Yunanistan, Anadolu topraklarından çekilirken yayınladığı bir yasayla Anadolu Rumlarının bölgelerinden ayrılmasını yasaklamıştı. Ayrıca Yunan hükümeti, 22 Ağustos 1922 tarihinde İzmir Valisi Stergiadis'e çektiği telgrafla ondan, bir "göçmen sorununun" yaşanmaması için Anadolu'da yaşayan Rumların Yunanistan'a göç etmelerine asla izin

¹¹⁸ Çakmak, *a.g.e.*, 206.

¹¹⁹ Uzun, *a.g.m.*, 41-42.

¹²⁰ Yunanistan'daki 1920 seçimlerinde "Barış" "Çocuklarımız evlerine dönsün" "Küçük ama onurlu Yunanistan" gibi sloganları işleyen Kral taraftarları kazanmış ve Venizelos iktidarı kaybetmişti. Kral "Barış yapacağız" "Oğullarımızı evlerine geri getireceğiz" sloganları sayesinde iktidara gelmişti. Umar, *a.g.e.*, 68-69.

vermemesini istedi. Bundaki en önemli etken, Venizelosçular ve Kral yanlıları arasındaki çatışma ve Anadolu Rumlarının Venizelosçu olması dolayısıyla Kral taraftarlarının onlara duyduğu düşmanlıktı.¹²¹

Yunan ordusunun geri çekilmekte olduğu bilgisini alan siyasetçi Georgias Papandreu da İzmir Valisi Stergiadis'e; "Peki neden halkı gitmesi için uyardıyorsunuz?" şeklindeki sorusuna Stergiadis; "Burada kalsınlar da Kemal onları gebertsin daha iyi. Çünkü Atina'ya gidecek olurlarsa her şeyi yerle bir ederler." diyerek kendi ırkından olan Anadolu Rumlarını kaderleri ile baş başa bırakmıştı.¹²²

Bütün bu gelişmelere rağmen 30 Ocak 1923'te "Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol iki devlet arasında imzalandı.¹²³ Mübadele antlaşmasına göre Türk topraklarında yaşayan Rum Ortodoks dinine mensup Türk uyruklarıyla, Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dinine mensup Yunan uyruklarının, 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak zorunlu mübadelesine girilecekti. Ancak öngörülen mübadele İstanbul'da oturan Rumlarla, Batı Trakya'da oturan Müslümanları kapsamıyordu.¹²⁴ Mübadeleyle birlikte Anadolu'da yaşayan 1.200.000 Ortodoks Rum, Yunanistan'a göç etmek

¹²¹ Özlem Işık, "Yunan Tarihinin Suskunluk Noktası: Anadolu'dan Yunanistan'a Göçen Rumlar," *Kök Araştırmalar*, 12/2 (Güz 2010), Köksav Yayınları, Ankara 2012, 80.

¹²² Umar, *a.g.e.*, 88.; Işık, *a.g.m.*, 80; Anadolu'da savaştan Rumlar'ın da Stergiadis'e tepkilerinin ne kadar büyük olduğunu vereceğimiz şu örnekten anlayabiliriz. "Herkes kurtulmak için Çeşme'ye koşuyordu. İzmir-Çeşme yolu kaçmakta olan tıklım tıklım insanın oluşturduğu sonu gelmez bir kalabalıkla dolmuştu. Bu sırada bir kamyon sürekli korna çalarak önündeki araçların kendisine yol vermesini istiyordu. Ancak hiç kimse yol vermiyordu. Bu duruma sinirlenen Kamyon şoförü havalı ve yüksek sesle: "Dikkatli olun, bunlar mobilyadır, Yüksek Komiser Stergiades Beyefendinin mobilyalarıdır ve kendisinden bunların Sakız adasına nakledilmesi emrini almış bulunuyorum." demesi üzerine yol güzergâhındaki bütün Rumlar sanki sözbirliği etmişçesine kamyonu saldıran birkaç dakika içinde kamyondaki bütün mobilyaları parçalamıştı. Rumlar düştükleri bu durumun baş sorumlusu olarak gördükleri Stergiades'e öfkelerini bu şekilde göstermişlerdi. Umar, *a.g.e.*, 117.

¹²³ İbrahim Erdal, "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesinde Gayrimübadil Olma Konusu Ve Mübadeleden Iskat (Çıkma) Yolları" TSA, 18/3 (Ocak/January 2014), 127; Nilüfer Erdem, "Yunan Tarihçilerinin Gözüyle 1930 Türk-Yunan Dostluk Antlaşması Ve Venizelos'un Bu Sürece Katkıları" *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (İLKE), 23 (Güz 2009), 94.

¹²⁴ Erdem, *a.g.m.*, 94.

durumunda kaldı.¹²⁵ Bu göç kararı da Anadolu Rumları için hiç kolay olmadı.

Zira Mübadele kararı ile birlikte birçok ailenin yerinden yurdundan edilip hiç görmedikleri topraklara gitmektense, din değiştirme, etnik kimliğini farklı gösterme gibi yolları veya hiç olmasa çocuklarını diğer dinden biriyle evlendirerek orada kalmalarını sağlamayı denediklerini görmekteyiz.¹²⁶

Nitekim Muğla'dan Mübadele Rumlarını taşıyan Kazım Toprak din değiştirme olayını şu şekilde anlatmakta:

“Neleri vardı neleri. Mübadelede gelinlik Rum kızları ‘Biz Müslüman oluyoruz, bizi kaydet’ dediler dayıma. Dayım da ‘olmaz dedi. Nedenini sorduklarında, ‘Defter kapandı da ondan’ deyiverdi dayım. Zaten bazıları Müslüman olmuştu. Bakiye, Müslüman oldu, Felek’te kaldı. Kardeşinin kızı Dudu da döndü. Muğla’da kaldı... Türkler ile Rumlar arasında kavga döğüş yoktu. Çok iyi geçinirlerdi. Zor Ayrıldılar.”¹²⁷ Genç kızlar istemiyordu bu rezaleti. Muğla’da bir Müslümanla evlenip kalmak istiyorlardı. Zaten çoğunun Müslüman sevgilisi vardı. Yalvardılar... Yalvardılar... Defterdar, defter kapandı, yapamam dedikçe, güzelim kızlar kendilerini yerlere atıp çırpınıp durdular. Eğer kabul etseydi, birçok genç Muğla’da kalacaktı.

Görüldüğü üzere Anadolu Rumları, dininden bile vazgeçmeye razıydı. Onun için tek önemli şey vatani olarak gördüğü Anadolu’da kalmaktı.

Din değiştirerek mübadele dışında kalmaya çalışanlar karşısında Türk Devleti de kimi zaman kararsız kalmıştı. Örneğin, Ankara’da oturan Rum cemaatinden Katina adlı kadının Ürgüp kazasından Abdullah adlı Müslüman’la evli olması nedeniyle, mübadeleden istisna edilip edilmeyeceği tereddüt konusu olmuş ve Dâhiliye Vekaleti’ne böyle bir durumda ne işlem yapılması gerekeceği sorulmuştur. Bunun

¹²⁵ Kemal Arı, *Büyük Mübadele Türkiye’ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2000, 8; Seçil Akgün, “Birkaç Amerikan Kaynağından Türk-Yunan Mübadelesi Sorunu,” *III. Askeri Tarih Semineri Bildirileri, Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (20 Temmuz 1974’e kadar)*, Ankara 1986, 250-251.

¹²⁶ Fahriye Emgili, “Mübadeleden Kurtulma Çabası Olarak: İhtida” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 28/45 (2009), 224.

¹²⁷ Ertuğrul Aladağ, *Andonia Küçük Asya’dan Göç*, Belge Yayınları, İstanbul 1995, 72.

üzerine Dâhiliye Vekâleti, Mübadele Sözleşmesi'nin imzalanmasından önce Müslümanlarla evlenen Rum Ortodoks kadınların mübadele dışı tutulduğunu ve bu durumdaki kişilerin mübadeleye dahil edilemeyeceğini bildirmişti. Evlilik dışında mübadele kararından öncesinde din değiştirerek Müslüman bir ailenin himayesine geçenler de mübadele dışında tutulmuşlardı.

Ortodoks Hıristiyanlar, mübadeleyi zorunlu bir sürgün olarak yaşamış ve Yunanistan'a yerleşmelerinden uzun yıllar sonra dahi "kayıp vatanlara" duydukları özlemi ifade etmeyi sürdürmüşlerdir. Olaya psikolojik açıdan bakıldığında onlar için ihtidâ, anavatan toprağından kopuş; yani evini, bağı, bahçesini ve sevdiklerini terk etmek zorunda kalmaktan ve belki de, yeni bir dünyada, yeni bir hayata başlamanın zorlu kavgasını yaşamamak adına göçe ve göçmen olmaya karşı mübadeleden kurtulma çabasıydı.¹²⁸

Yunanistan'da Anadolu Rumları

Yüzyıllarca bir arada yaşamış olan Rum ve Türk toplumları, Osmanlı devletinin son dönemlerine kadar Anadolu'da birçok yerleşim biriminde ayrı ayrı veya yan yana bir şekilde varlıklarını sürdürmüşlerdi. Ancak Türk Yunan savaşı, her iki taraf için milli bir dava olmasına rağmen, Anadolu Rumlarını da girdabın içine sürüklemiş ve nüfus mübadelesi kararının alınmasında etkili olmuştu. Mübadele ile birlikte evlerini geride bırakarak Yunanistan'a hicret etmek zorunda kalan ve iki tarafın kavgasında yer almamasına rağmen tüm acıları çeken yine Anadolu Rumları olmuştur. Aslına bakacak olursak *kavgaya katılanların da çoğu kendi isteğiyle yer almamıştı bu macerada. Kimi zaman zorla kimi zaman aldatılarak¹²⁹ ya da bir yazgıyı izleyerek savaşın içerisine girmiş* ve mübadeleye tabi olmuştu. Mübadele sonrası Yunanistan'a gitmek durumunda kalan Anadolu Rumlarının anlatımında Türk ve Rumların birbiriyle iyi ilişkiler kurduğunu görmektediriz. Nitekim mübadeleyle Yunanistan'a göç eden Anadolu

¹²⁸ Emgili, *a.g.m.*, 226-231.

¹²⁹ Babaeski'de bir piyeste sergileyen Yunanistan bu piyeste Türklerin Rumlara karşı mezalimlerini işleyerek bölgedeki Müslüman Türklerle yerli Rumların arasına nifak tohumu sokmaya çalışmıştı. BOA, EUM. AYŞ., 17/27.

Rumlarıyla yapılan Röportajlarda “Önceleri Anadolu’da mutlu yaşadık Türklerle!!!”¹³⁰ şeklindeki ifadeleri çokça görmek mümkündür. Şimdi mübadele sonrası Anadolu’dan göç etmek durumunda kalan yerli Rumların anlatımlarına bakalım.

Bandırma’da yaşayan Angeli Mavridis’te Türkler ilgili olarak: Biz orada çok iyi yaşıyorduk. Türklerle kardeş gibi geçiniyorduk. Hatta her iki kesimin arasında kin ve nefret yaratmış olan savaşlardan sonra bile Türklerden zarar görmedik.¹³¹ bilgisini vermişti.

Aksaray’ın yerli Rumlarından olan Alexandros Leontopoulos da mübadele yılları ile ilgili anlatımında özetle şöyle demişti: Ailem mübadele yapılacağını öğrendiğinde sevinmişti. Çünkü bize düşman olan bazı kişiler bizim Yunan ordusuna yardım ettiğimiz iftirasında bulunmuş bu yüzden polisler tarafından sorgulanmıştık. Gerek Aksaray’daki Türkler gerekse çevre köylerdeki Türkler Aksaray Rumlarının gitmesini istemiyordu. Hatta bizim mübadeleye tabi olmamamız için Ankara’ya bile başvuru yapmıştı.¹³²

Aksaray Gelveri’den mübadele edilen Kalistenis Mustakidu isimli Rum kadın ise mübadeleyle ilgili olarak: Bir gün Aksaray’dan bir jandarma geldi, köyün muhtarına:” Gitmek için hazırlanın. Yunanistan’a gideceksiniz” dedi. Gitmek istemiyorduk. Yerimizi yurdumuzu bırakacağız diye üzülyorduk. Ağustos’un ilk günü yola çıktık. Yörenin Türkleri ağlayarak dışarı çıkıyor: “Gitmeyin! Burada kalın” diye yalvarıyordu. Bize içip serinlememiz için ayran, yolda yememiz için süzme yoğurt verdiler. Gemiye bindik. Kaptan bizlere “Türk dölü göçmenler! diye sövüyordu. Ellerinden gelse bizi denize atıp boğacaklardı. Bilgisini vermişti.

Kayseri Karacaören'den Yoanis Musailoğlu isimli Rumca bilmeyen bir erkekte mübadeleyi şöyle anlatıyordu: Yörenin Türkleri bizi uğurlarken ağlıyorlardı. “*sakin ha verimsiz Bizans tarafına yerleşmeyin, Makedonya taraflarına gidin, oralar daha bereketlidir,*” diye öğütüyorlardı. Gemiyle Yunanistan Kerkira’ya gittik. Orada dokuz ay kaldık. Alışveriş etmeye gittik. Bir bakkal bize “*Ne istiyorsunuz?*” dedi

¹³⁰ Milas, a.g.e., 12-13.

¹³¹ Milas, a.g.e., 156-157.

¹³² Umar, a.g.e., 155.

anlamadık. Adımızı sordu: “*Pos Sas/lene adınız ne?*” gene anlamadık. Ben kadınlarımızdan birini Eleni’yi istediğini sandım. Çılgına döndüm! Adama bir güzel sopa attım! Polis geldi. Anlaşamıyorduk. Yunanca bilmediğimiz için bizi Türk zannettiler. Polis bana “adını yaz” diyor. Yazıyorum: “*Yoanis Misailoğlu.*” Polis bana “*Helal olsun Yunanlıymışsın*” diyerek alay ediyordu.¹³³

Eleni Manailoğlu isimli kadın da mübadeleyle Yunanistan’ın Kerkiri kasabasına gittiklerini burada Türkler hakkında güzel sözler söyleyemeye korktuklarını, ifade etmişti. Ayrıca Eleni “*Bize Türk dölü diyorlar. Türkleri kasıtlı olarak övdüğümüzü iddia ediyorlar.*”¹³⁴ Yunanistan’da bazılarımızı kiliselere, bazılarımızı da okul ve evlere yerleştirdiler. Kimse siz kimsiniz? Ne istersiniz? Demedi bir ilgisizlik bir ilgisizlik. Yememiz için hiçbir şey vermediler.¹³⁵ demişti.

Vasilis Hacıathasanoğlu da; “*mübadele esnasında bindiğimiz geminin ismi “Andros” idi. 8000 kadın ve çocuk bir gemiye dolmuştu. Yunanlılar bize hiçbir itina göstermemişti. Yiyeceğimiz ve suyumuz yoktu. Gemide üst üste gidiyorduk. Yunanlı tayfaların tutumu ise Türklerinkinden daha da beterdi*”¹³⁶ diyecekti. Antalya’da yaşayan Nikolaos Markoğlu isimli bir erkek de mübadele sonrası Yunanistan’daki yaşamları ile ilgili olarak şu bilgileri vermişti: “Burada yerliler, pis, kral yanlısı Yunanlılar bize iyi davranmadı. Bize “*Türk dölü*” deyip başka aşağılayıcı sözler sarf ediyorlardı. Bizleri hazmedemiyorlardı.”¹³⁷ Mikhael Nikolaidis isimli bir yerli Rum’da mübadele sonrası Anadolu’dan ayrılış ile ilgili olarak: “*Bizim köylüler, İstanbul’dan vapurla Selanik’e gittiler. Orasının valisi Kralcıydı ve onlara (bize iş verin, aş verin diye yakınmaları üzerine) “Gidin Venizelos’unuzu bulun” demiş. Onların orada inmelerine izin vermemiş. Bunlarda ayaklanmışlar bağırılmışlar. “Yaşasın Kemal, Perişan olsun Yunanistan!” “vurun bizi! Bizi Türkler öldürmedi, siz öldürün*”¹³⁸ dediklerini ifade etmişti.

¹³³ Milas, a.g.e., 183-189.

¹³⁴ Umar, a.g.e., 187; Milas, a.g.e., 209.

¹³⁵ Milas, a.g.e., 213.

¹³⁶ Milas, a.g.e., 253-254.

¹³⁷ Milas, a.g.e., 75.

¹³⁸ Umar, a.g.e., 188.

Fenike'nin Kumluca kasabasında yaşayan Savaş Manturoğlu da: "*Bir Yunan gemisi bizi aldı. Gemi bizi doğruca Pire limanına getirdi. Kendimizi kaybetmiş bir şekilde gemiden indik. Dil bilmiyorduk. Biz Yunanlıları anlamıyorduk, Yunanlılar da bizi. Memleketimiz Yunanistan'a gelmiştik ama yabancı gibiydik.*"¹³⁹ Aksaray Rumlarından Kostas Khinitsides ise Yunanistan ile ilgili olarak: "*Yunanistan'ın gerçek durumunu ve burada çekeceklerimi bilseydim buraya gelmezdim; orada kral gibi kalacaktım. Ayrıca Mersine geldiklerinde denizi gördüklerini ifade eden Kostas, "Deniz bize yeşil bir tarla imiş gibi göründü. Birbirimize, şaşkınlıkla "Bak ne biçim bir tarla!" dedik. Mübadele yapılmıyordu. Daha iyi olurdu. Anadolu'da bin kere daha iyi yaşıyorduk.*"¹⁴⁰ demişti.

1914 yılında Uluborlu'da yaşayan Zafiras Madenoğlu isimli kadın da bu yıllar ile ilgili şu bilgileri vermişti: "*1914 yılında erkeklerimizi askere aldılar. Biz kadınlar evlerimizde yine yapayalnız kaldık. Doğrusunu söylemek gerekirse, Türkler bize düşmanlık bir yana dostluk ve iyilik gösterdi.*" Mübadele zamanını da anlatan Zafiras Madenoğlu: "*Bütün Uluborlu'nun Türk köylüleri biz gideceğiz diye üzülüyor, kendi başlarına kalacaklarına inanmıyordu. Onlara eşyalarımızı satmaya gittiğimizde bize: "Eşyalarınızı boş yere satmayın, biz onları sizin için saklar, döndüğünüzde bıraktığınız gibi geri veririz" diyorlardı. Türkler bu sözleri yürekten söylüyordu. Bir sürü kadın günün birinde dönüp alacaklarını düşünerek mücevherlerini kuytu yerlere sakladı. Kocamın kız kardeşi de öyle yaptı.*"¹⁴¹

Evlambia Mumcuoğlu ise mübadele ile ilgili özetle şu bilgileri vermişti: "*Göçe çıktığımız sırada Türk komşularımız bize hediyeler getirdiler. Bize sarılıp ağladılar. "oraya gitmeyin" diyerek "burada kardeşler gibi geçiniyoruz. Toprak kardeşiyiz" diyorlardı. Uranya Zaharyadi isimli kayseri Rumlarından bir kadın da: Türkler bize karşı iyiydiler. Bize zarar vermediler. Yunanistan'ın İzmir'i işgalinden sonra bile değişmediler. Türkler hüngür hüngür ağlayarak bizden ayrıldılar. "Ben nasıl da Türk kötüdür diyeyim" diyecekti."*

¹³⁹ Milas, a.g.e., 277.

¹⁴⁰ Umar, a.g.e., 161-164.

¹⁴¹ Milas, a.g.e., 262-263.

Kalyopi Muratoğlu isimli Kayseri Rumlarından olan bir kadında Türklerle ilgili olarak: *"Türkiye'de halimiz vaktimiz yerindeydi. Türklerle pek güzel yaşıyorduk. Şimdi bana mektup gönderiyorlar. Erkek kardeşim Türkiye'ye memleketimize gitti ve benim emzirmiş olduğum iki Türk ondan adresimi almışlar bana mektup yazdılar. Bana süt anne diyorlar."*¹⁴² demişti.

Niğde'nin Dikilitaş kasabası Rumlarından Theologos Khatzeparaskeuas Türklerle ilgili şu bilgileri aktarmıştı: *"Köyümüzün Türkleri bizi çok severdi. Onlarla pek birbirimizi severek yaşamıştık. Bütün çevredeki Türklerle çok iyi geçinirdik. Evinden ayrılıp bir yere giderken, komşumuz bir Türk kadını, evinin anahtarını benim eşime verirdi. Aynı şeyi bizde yapardık. Bu kadar birbirimizi severdik."*¹⁴³

Nevşehir Rumlarından Anna Georgiade: *"Son günlerimizde yöremizin Türkleri bize sepetler dolusu üzüm, armut, incir getirdiler. "Alın alın bizi hatırlayın. Biz sizlerden gördüğümüz iyilikleri hiç unutmayacağız. Bize verdiğiniz ekmeği, içirdiğiniz kahveyi helal edin, size verdiğimiz su helal olsun diye söyleyin" dediler. Türkler saygılı insanlardır ve ne kadar küçük olursa olsun onlara ettiğiniz iyiliği unutmazlar. Onlara bir kez kahve ikram edeceksiniz. 40 yıl onu hatırlarlar."*¹⁴⁴

Mübadele anlaşması çerçevesinde Yunanistan'a göç etmiş olan Ortodokslar gelenek görenek, hayat anlayışı bakımından Yunanistan'daki Ortodokslardan çok farklı olduğu için Yunanistan'da kabul görmeleri kolay olmamıştır. Gelenek ve göreneklerinde ve ahlaki anlayışlarında Anadolu insanına benzemeleri dolayısıyla sürekli olarak *"Türk dölü"* şeklindeki hakaretlere maruz kalmışlardır.

1922 yılında Anadolu'dan Yunanistan'a göç etmek zorunda kalan Anadolu Rumlarının % 20'si Yunanistan'da geçirdikleri ilk bir yıl içerisinde açlık ve sefaletten dolayı yaşamlarını yitirmiştir.¹⁴⁵ Hayatta kalanlar ise çok zor şartlarda hayatlarını sürdürmek durumunda kalmıştır.

¹⁴² Umar, a.g.e., 165-168.

¹⁴³ Umar, a.g.e., 181.

¹⁴⁴ Umar, a.g.e., 178.

¹⁴⁵ Işık, a.g.m., 78.

Mesela Yunanistan göç etmek durumunda kalmış olan bir Anadolu Rumunun “Yunanistan’da koşullar Türkiye’dekinden daha zordu. Burada onlara hiçbir şey yapmadığımız halde bizden daha fazla nefret ediyorlardı. En azından Türkler bizimle savaştıkları için bizden nefret ediyorlardı, bizde onlara aynı şekilde karşılık veriyorduk.” şeklindeki ifadesi Yunanistan’daki Anadolu Rumlarının durumunu gözler önüne sermesi açısından önemlidir.

Ünlü Yunan Besteci Markos Vamvakaris de otobiyografisinde Anadolu’dan Yunanistan’a göç eden Rumlarla ilgili şu bilgileri vermişti:

“ İnsanlar tren vagonlarında, terk edilmiş depolarda, kurdukları çadırlarda kalıyorlardı. Felaket, büyük felaket. Gözlerimiz bir daha böyle şeyler görmesin. O insanların çektikleri anlatılır gibi değil. Aşağılandılar. Çok kötü durumlara düştüler. Orada kendilerini kovan Türkler tarafından aşağılandıkları yetmezmiş gibi, burada da aynı şeyleri yaşadılar. Başlarını sokacak bir ev bulmak için, ekmeklerini kazanmak için yapmadıkları iş kalmadı (...) tam bir felaket... Yerli halk da onlara iyi gözle bakmıyordu. Onlara küfürler ediyordu. Arkalarından; “Defolun gidin buradan!” diye bağıyorlardı. Bu civarda dolaşan hırsızlar onları soymak istiyorlardı. Dolandırıcılar, sahip oldukları her şeyi almak, onları kandırmak istiyorlardı.”¹⁴⁶

Makrinos’a da kalmış Karadenizli bir Anadolu Rum’u ise 4 Ocak 1923 tarihinde İstanbul’da bulunan arkadaşına göndermiş olduğu mektupta: “Hiçbir yerleşimin bulunmadığı Makrinos’a vardığımızda, orada gerçek bir trajedi yaşadık. Muhacirlerin neredeyse yarısı burada öldü.” diyerek yaşadığı sıkıntıları anlatmıştı.

Yunanistan’daki kral taraftarlarının Anadolu’dan gelen Rumlara karşı kini bitmek bilmemişti. Nitekim Anadolu Rumlarının Yunanistan’a göçünden 6 yıl sonra yazılan bir yazıda; “Başkentin Türk tohumlarından arındırılması ve safkan Yunanlıların onlardan ayrılması gerektiği” savunuluyordu. Yunanistan siyasi kazanımlar elde etme çabasıyla Anadolu’daki Rumların Türkler tarafından katledildiklerini öne sürmüş ancak kendisine sığınan bu soydaşlarına kötü muamelede bulunmuştur.¹⁴⁷

¹⁴⁶ Işık, a.g.m., 82.

¹⁴⁷ Işık, a.g.m., 82-84.

Sonuç

Avrupa'nın pek çok yerindeki Museviler, İrlandalı Katolikler, Macaristanlı Kalvinistler, Fransa ve Silezyalı Protestanlar gibi daha birçok topluluğun dini inançlarından dolayı çektikleri zulüm, işkence ve katliamlar göz önüne alındığında Osmanlı idaresi altında yaşayan değişik inanç ve ırklara mensup milletlerin ne kadar güven ve huzur içinde yaşadıkları daha net şekilde anlaşılır.¹⁴⁸ Nitekim Osmanlı Devleti'nin bu hoşgörüsü değişik etnik grupları bünyesinde barındıran bir devlet olmasını sağlamıştır.¹⁴⁹ Ancak 19. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti himayesinde yaşayan bu milletler, Fransız ihtilalinin yaymış olduğu milliyetçilik akımı sonrasında isyan ederek bağımsızlık mücadelesi içerisine girmişlerdir. Bunlardan biri de Rumlardır.

1821 ayaklanması ile bağımsızlık mücadelesine girişen Rumlar, Edirne Antlaşması ile bağımsızlığını kazanmıştır.¹⁵⁰ Avrupalı Devletlerin Yunan Devleti'nin sınırlarını çizerek Londra Antlaşmasında bu sınırları Osmanlı Devleti'ne onaylatmasıyla ise Yunan Devleti resmen kurulmuştur.¹⁵¹ Bağımsız devletlerini kuran Yunanlılar bundan sonraki süreçte Megal-i idea yolunda hareket ederek Osmanlı aleyhinde sınırlarını genişletme çabası içerisine girmiş ve 1912-1913 yıllarındaki savaşta Osmanlıyı Balkanlardan atmayı başarmıştır. Dünya Harbi sonrası ise Batı Anadolu topraklarını işgale başlamıştır. Böylelikle tarihi dostluk yerini düşmanlığa bırakmıştır.

Yunanistan, özellikle 1919-1922 yılları arasında Anadolu içlerinde yaşayan birçok yerli Rum ve Ermeni'yi kimi zaman gönüllü olarak kimi zaman da zorla kendi ordusuna alarak Türklere karşı savaşmıştır. Bu durum ise Anadolu Rumları ile Türk komşuları arasında kin ve nefreti iyiden iyiye artırmıştır. Türk ve Yunan Devletlerinin almış olduğu

¹⁴⁸ Arşiv Belgelerine Göre..., 6.

¹⁴⁹ Osmanlı Devletindeki bu hoşgörü anlayışı için bkz. Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, Risale Yayınları, İstanbul, 1996; Gülnihal Bozkurt, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu, (1839-1914)*, TTK Yay., Ankara 1996.

¹⁵⁰ İnci, a.g.m., 2. Yunanistan'ın bağımsızlığını kazandığı antlaşma olan Edirne Antlaşması için bkz. Şerafettin Turan, "1829 Edirne Antlaşması", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 9/1-2 (Mart-Haziran 1951), 111-151.

¹⁵¹ Yılmaz, a.g.m., 14; Uzun, a.g.m., 37-38.

kararların yükünü ne yazık ki yüzyıllardır bir arada yaşayan Anadolu'nun Rum ve Türk halkları çekmek durumunda kalmıştır.

Savaşta hiçbir şekilde yer almayan ama tüm acılarına katlanan yine onlar olmuştur. Aslında kavgaya katılanların çoğu da kendi istekleriyle bu savaşta yer almamıştır. *Kimi zaman zorla, kimi zaman aldatılarak ya da bir yazgıyı izleyerek, yani sosyologların sözleriyle söylersek zamanın girdabına kapıldıklarından bu olaylarda yer almak durumunda kalmıştır.*¹⁵² Ancak sonuçta Türk ve Yunan ordusunun birbiriyle yaptığı bu savaşı Yunanistan kaybetmiştir. Bu nedenle Anadolu Rumları da bir bakıma aynı yazgıyı paylaşarak asırlardır Anadolu'da ve Doğu Trakya'da yerleştikleri yerlerden bir daha geri gelmemek üzere Ege'nin öte tarafına gitmek durumunda kalmıştır.¹⁵³

Savaş sonrası ise Anadolu'da kalmış olan Rumlar da benzer kadere ortak olmuştur. Nitekim Türk-Yunan Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol Anlaşması iki hükümet tarafından imzalanarak İstanbul dışında kalan Türkiyeli Ortodokslar ile Batı Trakya dışında kalan Yunanistanlı Müslümanların zorunlu göçü kabul edilmiştir.¹⁵⁴ Vatanım dediği toprakları terk etmek istemeyen Anadolu Rumları ise elinden geldiği ölçüde Anadolu'yu terk etmeme çabası içine girmişlerdir.

Zira birçok Rum kadın Müslüman veya mübadele kapsamı dışındaki Ortodokslarla evlenmiştir. Bunun yanında yabancı devlet vatandaşlığına geçmek veya sahte evrak düzenleyerek Anadolu'da kalma yolunu denemişlerdir. Ayrıca Anadolu Rumların mübadele kapsamı dışında kalmak istemelerinin en önemli sebeplerinden birisi de vatanlarından ayrılma korkusu olmuştur. Gidenler bir gün geri dönecek olmanın umuduyla göç yoluna koyulmuştur. Ayrıca Türk Milli Mücadele hareketinin başından itibaren TBMM ile beraber hareket eden, Patrikhanenin kıskırtmaları karşısında direnen ve Müslüman Türklerle beraber savaşan Ortodoks Türkler de mübadele dışında

¹⁵² Milas, *a.g.e.*, 13.

¹⁵³ Alexandros Anastasios Pallis, *Yunanlıların Anadolu Macerası (1915-1922)* Çev. Orhan Azizoğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997, 96-97.

¹⁵⁴ Emgili, *a.g.m.*, 224.

tutulması gündeme gelmiş ise de zaman içerisinde birçok Ortodoks Türk Yunanistan'a zorunlu olarak gitmiştir.¹⁵⁵

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

- ATASE Arşv. *İstiklal Harbi Koleksiyonu*, K:1157, G:67, B:67-1.
 ATASE Arşv. *İstiklal Harbi Koleksiyonu*, K:1159, G:143, B:143-1.
 ATASE Arşv. *İstiklal Harbi Koleksiyonu*, K:1232, G:130, B:130-1.
 ATASE Arşv. *İstiklal Harbi Koleksiyonu*, K:1236, G:24, B:24-1,3.
 ATASE Arşv. *İstiklal Harbi Koleksiyonu*, K:487, G:97, B:97-1.
 ATASE Arşv. *İstiklal Harbi Koleksiyonu*, K:727, G:28, B:28-1.
 ATASE Arşv. *İstiklal Harbi Koleksiyonu*, K:729, G:62, B:62-1.
 ATASE Arşv. *İstiklal Harbi Koleksiyonu*, K:84, G:59, B:59-1.
 ATASE Arşv. *İstiklal Harbi Koleksiyonu*, K:973, G:97, B:97-1.
 ATASE, *Arşv İstiklal Harbi Koleksiyonu*, K:1233, G:106, B:106-1.
 ATASE, *Arşv İstiklal Harbi Koleksiyonu*, K:1271, G:48, B:48-1.
 ATASE, *Arşv İstiklal Harbi Koleksiyonu*, K:146, G:21, B:21-1.
 ATASE, *Arşv İstiklal Harbi Koleksiyonu*, K:28, G:77, B:77-3.
 ATASE, *Arşv İstiklal Harbi Koleksiyonu*, K:28, G:80, B:80-3.
 ATASE, *Arşv İstiklal Harbi Koleksiyonu*, K:560, G:93, B:93-1,3.
 ATASE, *Arşv İstiklal Harbi Koleksiyonu*, K:656, G:108, B:108-1.
 ATASE, *Arşv İstiklal Harbi Koleksiyonu*, K:718, G:24, B:24-1.
 ATASE, *Arşv. İstiklal Harbi Koleksiyonu*, K:1236, G:24, B:24-aa.
 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, D:95-1, F: 30..18.1.1, Y: 1.11..17.
 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, D:95-12, F: 30..18.1.1, Y: 3.24..12.
 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, D:95-6, F: 30..18.1.1, Y: 2.33..18.
 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, D:95-9, F: 30..18.1.1, Y: 3.23..15.
 BOA, DH. ŞFR. D:74, B:299.
 BOA. DH. EUM. 3.Şb. D:25, G:22.
 BOA. DH. EUM. AYŞ. D:23, G:13.
 BOA. DH. EUM. AYŞ. D:25, G:32.
 BOA. DH. EUM. AYŞ. D:26, G:34.
 BOA. DH. EUM. AYŞ. D:4, G:62.
 BOA. DH. EUM. AYŞ. D:44, G:31.
 BOA. DH. EUM. AYŞ. D:72, G:21.
 BOA. DH. EUM. AYŞ. D:76, G:25.

¹⁵⁵ Erdal, *a.g.m.*, 138-139.

- BOA. DH. EUM. SSM. D:46, G:8.
 BOA. DH. İUM. D:20–27, G:14–42.
 BOA. DH. İUM. EK. D:63, G:49.
 BOA. DH. KMS. 52–2, G:52.
 BOA. DH. KMS. 60–2, G:2.
 BOA. DH. KMS. 60–2, G:7.
 BOA. DH. KMS. D:49–2, G:66.
 BOA. DH. KMS. D:52–3, G:29.
 BOA. DH. KMS. D:52–4, G:33.
 BOA. DH. KMS. D:52–5, G:40.
 BOA. DH. KMS. D:52–5, G:72.
 BOA. DH. KMS. D:53–1, G:41.
 BOA. DH. KMS. D:54–3, G:21.
 BOA. DH. KMS. D:54–3, G:33.
 BOA. DH. KMS. D:60–1, G:84.
 BOA. DH. KMS. D:60–3, G:22.
 BOA. DH. KMS. D:60–3, G:30.
 BOA. DH. ŞFR. D:636, G:63.
 BOA. DH. ŞFR. D:661, G:49.
 BOA. EUM. AYŞ. D:17, G:27.
 BOA. EUM. AYŞ. D:60, G:1.
 BOA. HR. SYS. D:2615, G:8.
 BOA. HR. SYS. D:2620, G:18.
 BOA. HR. SYS. D:2622, G:30.
 BOA. HR. SYS. D:2623, G:69.
 BOA. HR. SYS. D:2624, G:12.
 BOA. HR. SYS. D:2624, G:77.
 BOA. HR. SYS. D:2625, G:16.
 BOA. TFR. 1 SL. D:106, G:10531.
 TİTE Arşv. K:40, G:183, B:183–2.

Gazeteler ve Zabıt Cerideleri

- Açıksöz*, 2 Mayıs 1921, s.1.
Hâkimiyet-i Milliye 25 Ağustos 1921, s.1.
Hâkimiyet-i Milliye, 7 Şubat 1921, s.2.
Hâkimiyet-i Milliye, 1 Aralık 1921, s.2.
Hâkimiyet-i Milliye, 21 Eylül 1921, s.2.
Hâkimiyet-i Milliye, 25 Aralık 1921, s.2.
Hâkimiyet-i Milliye, 31 Mayıs 1922, s.1.
Hâkimiyet-i Milliye, 6 Mayıs 1921, s.2.
Hâkimiyet-i Milliye, 7 Haziran 1922, s.2.

- İkdam*, 21 Ocak 1921, s.1.
İkdam, 28 Temmuz 1921, s.1.
İkdam, 11 Ağustos 1921, s.3.
İkdam, 19 Ağustos 1921, s.2.
İkdam, 31 Ağustos 1921, s.1-2
İkdam, 3 Eylül 1922, s.2.
İkdam, 5 Eylül 1922, s.2.
İkdam, 6 Eylül 1922, s.3.
Vakit, 18 Eylül 1921, s.2.
MMZC. C.11, D.1, İç.2, 30.06.1921 s.88.
TBMM. ZC. C.20, D.1, İç. 3, 08. 06. 1922, s.248.

Literatür

- Alexander Anastasius Pallis, *Yunanlıların Anadolu Macerası (1915-1922)*
Çev. Orhan Azizoğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997.
Ali Güler, *Dünden Bugüne Yunan-Rum Terörü*, Emre Yayınları, İstanbul, 2003.
Arşiv Belgelerine Göre Balkanlarda ve Anadolu'da Yunan Mezalimi, Cilt I, Osmanlı Arşivi Başkanlığı Yayınları, Ankara. 1995Bilal Eryılmaz, Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi, Risale Yayınları, İstanbul, 1996.
Bilge Umar, *Yunanlıların ve Anadolu Rumlarının Anlatımıyla İzmir Savaşı, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2002.*
Bülent Atalay, *Türk Ortodoksların Karamanlıların Türk Milli Mücadelesine Destekleri ve Maruz Kaldıkları Mübadelenin Türk Kamuoyuna Yansımaları, History Studies, Volume:6, Issue:2, ss.42–69, 2014.*
Celal Devocioğlu, *Bilecik İşgal Anıları, Bilecik, 1993.*
Cengiz Mutlu, *“Balkan Savaşları’ndan Lozan Konferansı’na Osmanlı Devleti’nde Rum Sürgünleri ve Göçleri” History Studies: International Journal of History, Volume 4 Issue 2, p. 257-288, July 2012.*
Rahmi, Çiçek, *“Milli Mücadelede Ermeni-Rum-Yunan İttifakının Anadolu Basınındaki Yankıları” Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 11/6, 295–306, Ankara, 1990.*
Ertuğrul Aladağ, *Andonia Küçük Asya’dan Göç, Belge Yayınları, İstanbul, 1995.*
Fahri Yetim, *“Atatürkçü Dış Politika Bağlamında 1919–1922 Dönemi Türk Dış Politikası”, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:8, Sayı:3, ss.204–226, Aralık 2006.*
Fahriye Emgili, *“Mübadeleden Kurtulma Çabası Olarak: İhtida” Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Araştırmaları Dergisi, C:28, Sayı:45, ss.221–234, 2009.*

Georgios Nakracas, (Çev: İbrahim Onsunoğlu) *Anadolu ve Rum Göçmenlerinin Kökeni, (1922 Emperyalist Yunan Politikası ve Anadolu Felaketi)* Belge yayınları, İstanbul. 2003.

Gülnihâl Bozkurt, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu, (1839–1914)*, TTK Yay. Ankara, 1996.

Hakan Uzun, “1919–1950 Yılları Arasında Türkiye – Yunanistan İlişkileri”, Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi, Cilt 5, Sayı 2, ss.35-50. 2004.

Hatice Mumyakmaz, “Hâkimiyet-İ Milliye Gazetesi’ne Göre Millî Mücadele’de Milliyet: Türkler, Kürtler, Çerkezler, Hıristiyan Türkler, Ermeniler Ve Rumlar (1920-1922)” ÇTTAD, VI/15, Güz, s.s.111-129, 2007.

Herkül Milas, *Göç Rumların Anadolu’dan Mecburi Ayrılışı (1919-1923)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.

Hülya TOKER; “Büyük Taarruzda Takip Harekâtı ve Yunan Macerasının Sonu” *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, sayı 10, yıl:5, Gnkur. Ankara Basımevi, Ağustos 2007.

İbrahim Erdal, “Rumeli ve Anadolu Muhacirlerinde Kimlik ve Vatan Algısı”, *Milli Folklor*, Yıl:21, Sayı:81, 2009.

İbrahim Erdal, “Türk-Yunan Nüfus Mübadelesinde Gayrimübadil Olma Konusu Ve Mübadeleden İskat (Çıkma) Yolları” *TSA/YIL: 18 ÖZEL SAYI S: 3*, Ocak/January, ss.123–141, 2014.

Kemal Arı, *Büyük Mübadele Türkiye’ye Zorunlu Göç (1923–1925)*, Tarih Vakfı Yurt Yay. İstanbul 2000. s.8; Seçil Akgün, “Birkaç Amerikan Kaynağından Türk-Yunan Mübadelesi Sorunu,” III. Askeri Tarih Semineri Bildirileri, Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (20 Temmuz 1974’e kadar), Ankara, 1986.

Kürşat Kurtulgan, “Milli Mücadele Döneminde Anadolu’da Azınlıkların Nüfus Hareketleri”, *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi Sayı 30*, ss. 25-39. 2010.

M. Şefik Aker, 57. Tümen ve Aydın Milli Mücadelesi (1918–1920), Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006.

Mehmet Yılmaz, “Balkan Savaşı’ndan Sonra Türkiye’den Yunanistan’a Rum Göçleri”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 10 (2001), 13-38.

Murat Özcan, *Tarih Işığında Yunan Mezalimi*, IQ Yayıncılık, İstanbul. 2003.

Mustafa Özdemir, “I. Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Devleti Tarafından Gerçekleştirilen Rum Tehciri,” ÇTTAD, VI/14, (Bahar), s.s. 27–40, 2007.

Mustafa Turan, *Yunan Mezalimi*, İzmir, Aydın, Manisa, Denizli 1919–1923, ATAM Yay. Ankara, 2006.

Nikos Svoronos, *Çağdaş Helen Tarihine Bakış*, Çev. Panayot Abacı, Belge Yay. İstanbul, 1988.

Nilüfer Erdem, “Yunan Tarihçilerinin Gözüyle 1930 Türk-Yunan Dostluk Antlaşması Ve Venizelos’un Bu Sürece Katkıları” Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE) Sayı: 23, ss. 93-128, Güz 2009.

Oğuz Kalelioğlu, Türk Yunan İlişkileri ve Megali İdea, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, sayı:41, ss. 105-123, Mayıs 2008.

Özlem Işık, “Yunan Tarihinin Suskunluk Noktası: Anadolu’dan Yunanistan’a Göçen Rumlar,” Kök Araştırmalar, XII/2, Güz (2010), ss.77–86, KÖKSAV Yay. Ankara, 2012.

Sabahattin Selek, Anadolu İhtilali, Kastaş Yayınları, C.II, İstanbul, 1987.

Saime Yüceer, Tanıkların Anlatılarıyla Bursa Tarihi (Sözlü Tarih Arşivi 1919–1938), Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa, 2005.

Salih İnci, “Türk-Yunan Siyasi İlişkilerinde Azınlıkların Dini Kurumları Meselesi (Patrikhane Örneği),” Balkan Araştırmaları Dergisi, C. 1, Sayı 2, Sayfa 63–96, 2010.

Şerafettin Turan, “1829 Edirne Antlaşması”, AÜDTCFD, C.IX/1–2, (Mart-Haziran 1951), s.111–151. 1951.

Taner Bilgin, Milli Mücadele Döneminde Bilecik, Bilecik Üniversitesi Yay. Bilecik, 2015.

Ufuk Gülsoy, Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni, Simurg Yay. İstanbul, 2000.

Ulvi Keser “Milli Mücadele Döneminde Ayrılkıç Faaliyetlerde Kilisenin Rolü Ve Hrisostomos-Hrisantos Girişimlerine Kesitsel Bir Bakış” *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 5/3, ss.1632–1676, 2010.

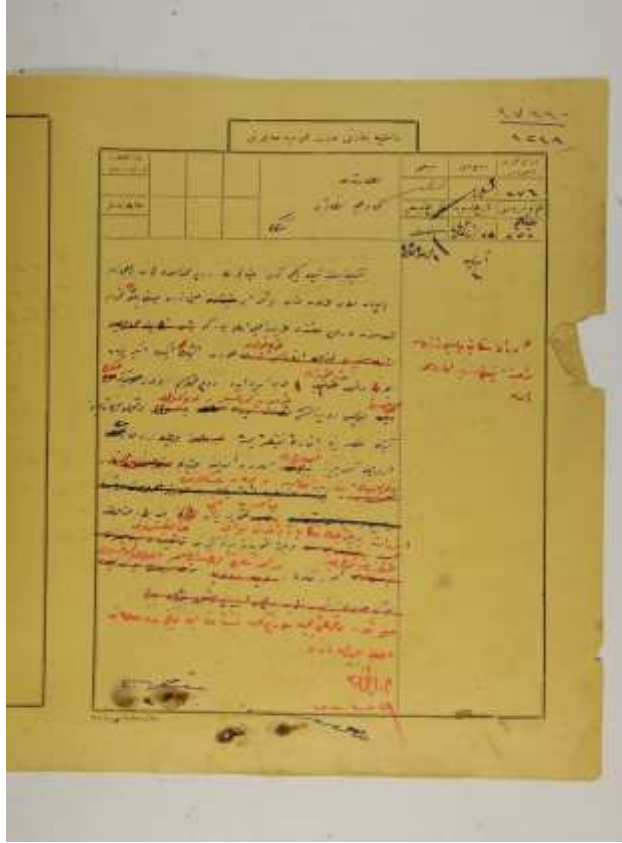
Yasar Özüçetin, “Anadolu Gazetelerinden Biri Olan “İzmir’e Doğru” Ve Pierre Loti’nin Gazetedeği Yazıları” Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research Cilt: 4 Sayı: 18 Volume: 4 Issue: 18 Yaz 2011 Summer ss. 264–273. 2011.

Zafer Çakmak, “Türk Yunan Savaşları Sırasında Kıbrıs Rumlarının Tutumu” Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Sayı:173, Nisan 2008.

Zafer Çakmak, Batı Anadolu’da (İzmir Havalisinde) Rumların Faaliyetleri (1919–1922), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana bilim dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2004.

EKLER**Ek 1:**

Edirne Valiliği'nin Malkara kazası köylerinde türeyen Rum eşkıyaların Müslümanlarla iyi ilişkide bulunan Rumlara ve çevredeki diğer unsurlara karşı yürüttükleri Kötü muamele. BOA. EUM. AYŞ. D:23, G:13

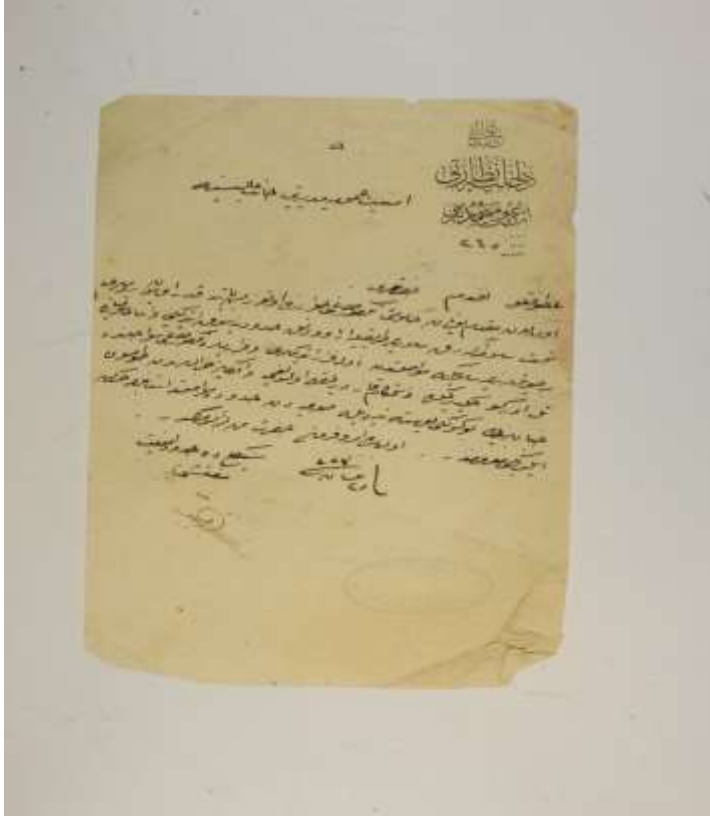
Ek 2:

Çatalca'nın Rum mahallesinden ve Osmanlı tebaasından Taryandefil oğlu Yorgi'nin Yunan askerleri tarafından karakola götürülüp dövüldüğü. BOA. EUM. AYŞ. D:26, G:34

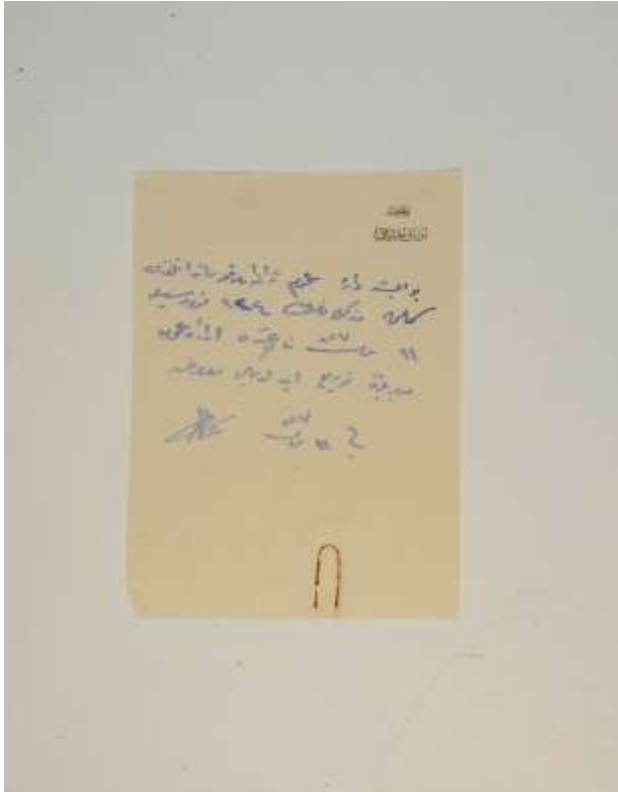

Ek 3:

Arnavutköy Rum Kilisesi'nde yapılan ayine gelen Patrik Meletiyos'un şerefine Rum ve Ermeni dükkânlarının kapatıldığı ve Yunan bayraklarıyla donatıldığı, patriğin yaptığı konuşmada Rumların Anadolu'da çalışan Yunanlılara maddi ve manevi olarak yardım etmelerinin insanlık gereği olduğunu söylediği, BOA. EUM. AYŞ. D:60, G:1,

Ek 4:

Yunan Hükümeti'nin Tekfurdağı civarında Rum erkeklerini toplayarak Arnavutluk hududuna gönderdiği, yolda firar edenleri de Tekfurdağı sahillerinde istihkâm hazırlığında kullandığı. BOA. DH. EUM. SSM. D:46, G:8,

Ek 5:

Yunanlıların Silivri kazasında bulunan on sekiz otuz beş yaşları arasındaki Rumları askere davet ettikleri, bu gençlerden bir kısmının firar ederek Büyükçekmece'ye bir kısmının ise Çorlu ve Kırkkilise tarafına sevk edildikleri, Yunanlıların ayrıca Ermeni, Musevi ve Müslüman gençleri de askere almaya çalışıyordu. BOA. DH. İUM. D:20-27, G:14-42

Ek 6:

Yerli Rum ahalinin, İzmir'in Yunanlılarca işgalini ve yaptıkları mezalimi telgrafla kınamaları. BOA. DH. KMS. D:52-5, G:40

Ek 7:

Yunan Hükümeti'nde askerlik yapmayı kabul etmeyen Rumlardan nasıl yararlanılacağı ve yine asker alma meselesinden dolayı firar edip Dersaadet'te çoğalan Yunanlılar hakkında ne yapılması gerektiği. BOA. DH. KMS. D:49-2, G:66

Ek 8

Yunan işgali altındaki yerlerdeki Rumları, Yunanlıları askere çağırması,
BOA. DH. KMS. D:52-5, G:72